

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Факультет економіки та менеджменту

Кафедра «Економіка підприємства»

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри ЕПР

_____ д.е.н., проф. В.М. Хобта
(підпис)

«__» _____ 2021 р.

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

бакалавра

на тему: «РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН
В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ»

Виконала: студентка 4-го курсу, групи АПУ-17

спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»

Ірніденко А.О.

(підпис)

Керівник: завідувач кафедри ЕПР, д.е.н., проф. Хобта В.М.

(підпис)

Рецензент: завідувач кафедри ЕОО, д.е.н., доц. Подлужна Н.О.

(підпис)

*Засвідчую, що у цій випускній кваліфікаційній
роботі немає запозичень з праць інших
авторів без відповідних посилань*

Студент _____
(підпис)

Покровськ – 2021 р.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»
Факультет економіки та менеджменту
Кафедра «Економіка підприємства»
Освітній ступінь «бакалавр»
Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»

ЗАТВЕРДЖУЮ:
Завідувач кафедри ЕПР
_____/В.М. Хобта/
«__» _____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ

НА ВИПУСКНУ КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТКИ

Ірніденко Анастасії Олександрівни

1. Тема роботи: «Регулювання земельних відносин в аграрному секторі», керівник роботи д.е.н., проф., завідувач каф. ЕПР Хобта В.М. затверджені наказом по університету від «19» квітня 2021 р. № 175.
2. Строк подання студентом роботи – «31» травня 2021 р.
3. Вихідні дані до роботи: нормативні та законодавчі акти, матеріали Державної служби статистики України, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, які розкривають основні положення щодо регулювання земельних відносин в аграрному секторі.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки:
 - загальнотеоретичні основи регулювання земельних відносин в аграрному секторі;
 - інформаційно-аналітичне забезпечення регулювання земельних відносин в аграрному секторі;
 - рекомендації із регулювання земельних відносин в аграрному секторі.
5. Перелік графічного матеріалу: демонстраційний матеріал на 11 листах формату А4.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
I - III	Хобта В.М., зав. кафедри ЕПР		
Нормо-контроль	Хобта В.М., зав. кафедри ЕПР	—	

7. Дата видачі завдання – «15» квітня 2021 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів випускної кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Дослідження загальнотеоретичних основ регулювання земельних відносин в аграрному секторі	до 30.04.21 р.	
2	Характеристика інформаційно-аналітичного забезпечення регулювання земельних відносин в аграрному секторі	до 10.05.21 р.	
3	Розробка рекомендацій із регулювання земельних відносин в аграрному секторі	до 17.05.21 р.	
4	Оформлення випускної кваліфікаційної роботи	до 24.05.21 р.	
5	Рецензування та представлення роботи до захисту	до 31.05.21 р.	

Студент _____ Ірніденко А.О.
(підпис)

Керівник роботи _____ д.е.н., проф., зав. каф. ЕПР В.М. Хобта
(підпис)

АНОТАЦІЯ

Ірніденко А.О. Регулювання земельних відносин в аграрному секторі / Випускна кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» (спеціалізація «Адміністративний менеджмент»). – ДВНЗ ДонНТУ, Покровськ, 2021.

У роботі досліджено загальнотеоретичні основи регулювання земельних відносин в аграрному секторі: виявлено та проаналізовано особливості земельних ресурсів як об'єкта управління, уточнено сутність організаційно-економічного механізму регулювання земельних відносин.

Схарактеризовано інформаційно-аналітичне забезпечення процесу регулювання земельних відносин в аграрному секторі у частині аналізу стану володіння та використання земельних ресурсів України, а також оцінки діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств.

Запропоновано рекомендації із регулювання земельних відносин в аграрному секторі щодо оптимізації структури механізму регулювання земельних відносин та формування основних напрямків державного регулювання розвитку сільського господарства в Україні.

Ключові слова: регулювання, аграрний сектор, земельні відносини, структура, механізм, ефективність використання.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ.....	7
1.1 Особливості земельних ресурсів як об'єкта управління.....	7
1.2 Уточнення сутності організаційно-економічного механізму регулювання земельних відносин	19
РОЗДІЛ 2 ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ....	32
2.1 Аналіз стану володіння та використання земельних ресурсів України	32
2.2 Оцінка діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств	39
РОЗДІЛ 3 РЕКОМЕНДАЦІЇ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ	46
3.1 Оптимізація структури механізму регулювання земельних відносин	46
3.2 Характеристика основних напрямків державного регулювання розвитку сільського господарства	53
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
ДОДАТОК А. Перелік зауважень щодо оформлення кваліфікаційної роботи.....	72

ВСТУП

Аналіз стану функціонування земельних відносин в аграрній сфері економіки України свідчить про те, що за час становлення незалежності (у тому числі за останні роки зі складною соціально-економічною ситуацією в країні) вони зазнали радикальних змін. Це призвело до трансформації ринку земель і його основних сегментів, зміни розміру та структури землеволодіння та землекористування і, як наслідок, зниження родючості земель сільськогосподарського призначення. В умовах нерозвиненого механізму державного регулювання використання земельних ресурсів і важкого фінансового становища багатьох сільськогосподарських товаровиробників, які не дозволяли їм здійснювати відтворення земельних ресурсів, стали наростати процеси зниження ефективності виробництва сільськогосподарської продукції та її конкурентоспроможності.

Дослідженню проблем регулювання земельних відносин в аграрній сфері присвячені праці багатьох авторів, серед яких Г.Н. Барсукова, С.Н. Волков, О.Ю. Воронкова, Т.А. Ємельянова, Е.Ф. Заворотін, Н.В. Комо, Н.І. Креснікова, А.В. Улезько, С.А. Шаріпов та ін. Однак ряд питань регулювання земельних відносин та підвищення ефективності використання обмежених земельних ресурсів залишається недостатньо дослідженим. Це обумовлено складністю проблем землеволодіння та землекористування, динамізмом інституційних перетворень, а також ослабленням уваги на всіх рівнях до зазначених питань.

Наявні підходи до дослідження питань регулювання земельних відносин, недоліки в методичному забезпеченні, практична потреба у формуванні дієвих інструментів ефективного управління земельними ресурсами в аграрній сфері визначили актуальність теми дослідження, його мету та завдання.

Мета роботи полягає у подальшому розвитку теоретичних основ та

розробці практичних рекомендацій із регулювання земельних відносин в аграрному секторі. Для досягнення мети було поставлено та вирішено наступні завдання:

- схарактеризовано особливості земельних ресурсів як об'єкта управління;
- уточнено сутність організаційно-економічного механізму регулювання земельних відносин;
- проаналізовано стан володіння та використання земельних ресурсів України;
- оцінено діяльність вітчизняних сільськогосподарських підприємств;
- надано рекомендації щодо оптимізації структури механізму регулювання земельних відносин;
- виокремлено основні напрямки державного регулювання розвитку сільського господарства.

Об'єкт дослідження – процес регулювання земельних відносин в аграрному секторі економіки.

Предмет дослідження – теоретичні підходи, методичні та практичні питання щодо цілеспрямованого впливу на забезпечення ефективності земельних відносин в аграрному секторі економіки.

Методи дослідження. У роботі використані методи аналізу й синтезу з метою уточнення сутності та специфіки процесу регулювання земельних відносин в аграрному секторі, методи системного підходу, діалектичний метод, методи абстракції та порівнянь, статистичного аналізу при виконанні аналізу забезпечення регулювання земельних відносин в аграрному секторі.

Структура та загальний обсяг випускної кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів і висновків, загальним обсягом 71 сторінка, містить 14 рисунків, 6 таблиць, 65 джерел, 1 додаток.

РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

1.1 Особливості земельних ресурсів як об'єкта управління

В економічній науці по різному, але подібному за змістом трактуванні, наводиться визначення землі та земельних ресурсів як об'єкта управління. Саме тому окремої першочергової уваги заслуговує аналіз її техніко-технологічних, організаційно-економічних та інституційних особливостей з метою врахування в процесі вдосконалення відповідного механізму регулювання.

Слід відзначити, що питання управління і використання земельних ресурсів в сільськогосподарському виробництві докладно розглянуто в багатьох працях, наприклад: А. Сміта [54], Д. Рікардо [49], Ф. Кене [47], Р. Тюрго [58], К. Маркса і Ф. Енгельса [38]. Так, К. Маркс розглядав землю у двох аспектах: земля – матерія як фізична основа землеробства, і земля – капітал як соціальне утворення, що виявляється під впливом витрат суспільної праці і функціонує в складі продуктивних сил конкретної суспільно-економічної формації як знаряддя праці [38].

Земля це головний і незамінний ресурс в сільському господарстві, а також основа життя і діяльності людини [57]. В агропромисловому комплексі земельні ресурси відіграють багатобічну роль, вони виступають предметом праці, засобом праці, а також просторовим базисом для розташування виробничих об'єктів [36].

Згідно В.Л. Аничина під землею, яка використовується для сільськогосподарського виробництва розуміється «... вся сукупність біологічних умов виробництва, притаманна даній ділянці земельної площі, а також його економічна характеристика – розташування, можливість прикладання праці та капіталу ...» [5].

З.М. Зав'ялова та І.М. Виголова дають таке визначення земель сільськогосподарського призначення «...це землі, що систематично використовуються або придатні до використання для конкретних господарських цілей» [64].

З економічної точки зору згідно Н.Т. Назаренко земля це «... всі предмети праці, що надаються природою без сприяння людини» [42], а також автор вказує, що найбільше значення мають три предмети праці: гумус (органічна речовина ґрунту), ліс (лісозахисні смуги), і вода. Землі сільськогосподарського призначення це територія, надана сільськогосподарським виробникам і призначена для сільськогосподарського виробництва, що включає сільськогосподарські угіддя, ліси, чагарники, болота, дороги та інші території, без яких неможливо сільськогосподарське виробництво [59].

Як предмет праці земля виступає в процесі фізичного впливу на неї. Людина використовує фізичні, хімічні та інші властивості землі для впливу за допомогою них на живі об'єкти, створюючи необхідні умови для нормального розвитку сільськогосподарських культур. У цій ролі земля виступає як засіб праці. Як просторового базису земля виступає в разі розміщення на ній об'єктів інфраструктури, будівель і споруд. К. Маркс описав виробничу та економічну функцію землі.

Виробнича функція землі проявляється через розширене відтворення, економічна – через вплив зростання продуктивності праці, що сприяє збільшенню доходів. Так Л.І. Круткова і Д.Г. Маслов призводять ще три функції землі: соціальна, екологічна та регіонотворча [30]. Соціальна – проявляється через відтворення населення за допомогою підвищення рівня якості життя. Екологічна – спостерігається при оцінці землі як елемента середовища проживання. Регіонотворча – проявляється в збереженні та розвитку сільських територій. На додаток до перерахованих вище функцій

землі А.І. Колобова, виділяє рекреаційні, естетичні, а також ресурсну [26].

А.В. Моїсєєв та інші [41] використовують п'ять особливостей землі як об'єкта управління, а авторський колектив під редакцією І.А. Мінакова, на додаток вище позначених особливостей землі виділяє ще три особливості. Узагальнений в роботі варіант наведено на рис 1.1.

просторово-обмежена і не може бути створена знову	незамінна в сільськогосподарському виробництві	різний характер використання в сільському господарстві
земля – продукт природи	ОСОБЛИВОСТІ ЗЕМЛІ ЯК ОБ'ЄКТА УПРАВЛІННЯ	має постійне місце розташування
територіальна протяжність	неоднорідність земельних ділянок за якістю	при правильному використанні не зношується

Рисунок 1.1 – Зміст основних особливостей землі як об'єкта управління

Земельні ресурси не створені людиною, і є результатом багатовікового розвитку природи. Земля не бере участь у формуванні собі вартості продукції, оскільки не є предметом праці людини, і штучно невідтворна [40].

Земля територіально обмежена, її площу неможливо збільшити. У межах країн ще площа обмежена межами, а в межах землі - сушею. До того ж що не всі землі придатні для сільськогосподарського виробництва, значні площі зайняті горами, ярами, озерами, річками, лісами, пустелями, вічною мерзлотою і льодовиками. Водночас можливо збільшити площу сільськогосподарських угідь за рахунок залучення в оборот невикористаної землі, землі на вирубках і т.д.

Земля на відміну від інших засобів виробництва при традиційному

виробництві не може бути замінена. Без землі неможливий виробничий процес. Земля не змінюється в результаті науково-технічного прогресу, а змінюються тільки технології обробки та знаряддя праці. Земельні ресурси можна використовувати тільки за місцем їх розташування, тобто землю неможливо переміщати на відміну від інших засобів виробництва. Крім того, сільське господарство ведеться там, де є відповідні виробництва конкретних видів продукції ґрунтово-кліматичні умови. Земельні ділянки відрізняються один від одного не тільки за родючістю, структурі та хімічному складу, а й по рельєфу та іншими ознаками.

Отже, при однаковому вкладенні праці на різних земельних ділянках можна отримати різну кількість і якість продукції. Ці відмінності об'єктивно впливають на результативність виробництва. Земельні ділянки, маючи територіальну протяжність, вимагають застосування широкого спектра мобільних сільськогосподарських машин, що впливає на витрати виробництва продукції. Багатоплановість використання земельних ділянок, полягає в можливості, обробітку значної кількості сільськогосподарських культур (зернові, технічні, овочеві, плодово-ягідні та ін.). Всі описані особливості землі лежать в основі ефективного сільськогосподарського виробництва. Людина має можливість впливати на родючість ґрунту, сприяти відтворенню, якісно покращуючи земельні ділянки.

Однією зі специфічних особливостей земельних ресурсів як об'єкта управління є те, що земля є продуктом природи. Всі засоби виробництва в процесі використання зношуються фізично і морально на відміну від землі. Земля при правильному використанні не зношується, а навпаки збільшує родючість. В результаті якість земельних ділянок зберігається і навіть поліпшується, позитивно впливаючи на ефективність сільськогосподарського виробництва. Зниження обсягів виробництва сільськогосподарської продукції пов'язане в першу чергу з втратою ґрунтової родючості.

Втрата поживних речовин, пов'язана з їх накопиченням в рослинах, при збиранні вони частково або повністю залишають поле. Значні кількості речовини зникають з поля в результаті водної ерозії та дефляції. Збільшення накопичення поживних речовин, пов'язане з природними та штучними причинами. Природне відновлення відбувається в результаті припинення сільськогосподарської діяльності, в результаті чого ґрунт відновлює структуру, повертаються мікроорганізми, припиняється винос поживних речовин. Штучне відновлення пов'язане з господарською діяльністю і впливом на землю. Розрізняють родючість ґрунту: природну або потенційну; штучну або додаткову; економічну або ефективну [8].

Природна (потенційна) родючість характеризується запасом поживних речовин в ґрунті, є результатом тривалого ґрунтоутворювального процесу [43]. Напрямок підвищення ефективності управління земельними ресурсами має полягати в збереженні природної родючості. Штучна (додаткова) родючість це результат впливу людини на землю, який на наш погляд, повинен забезпечуватися створенням умов екологічної безпеки виробництва і споживання продукції. Економічна родючість – результат об'єднання природного (потенційного) і штучного (додаткового) родючості. Загальноприйнятим показником оцінки економічної родючості є врожайність.

Водночас в працях вчених викладаються різні точки зору на класифікацію та оцінку родючості. Так, авторський колектив під керівництвом В.Т. Водяннікова виділяє абсолютна і відносна родючість. Абсолютна родючість характеризується врожайністю, а відносна - кількістю продукції отриманої на одиницю витрат [61]. Виникає питання щодо визначення відносної родючості та практичного застосування такого трактування цього показника. Адже при розрахунку показника на одиницю витрат неможливо аналізувати інформацію за тривалий період через зміну

значущості грошової одиниці.

Вважається, що підвищення ефективності управління земельними ресурсами проявляється в збільшенні виробництва продукції, яке можна досягти екстенсивним або інтенсивним шляхом. Екстенсивний шлях розвитку має на увазі збільшення сільськогосподарського виробництва за рахунок розширення посівних площ. Зараз існують умови для реалізації даного напрямку, бо земельні ресурси використовуються не в повному обсязі. Інтенсивний шлях розвитку пов'язаний із застосуванням нових - технологій, сівозмін, систем землеробства, техніки, сортів рослин, порід тварин і інших інноваційних технологій.

Відтворення землі відрізняється від відтворення інших ресурсів, оскільки земля невідтворна штучним шляхом. Людина в результаті впливу на землю може відновити ґрунтовий шар, але не створити його з нуля. А.І. Барбашин відтворення земельних ресурсів трактує як «... відтворення її продуктивної сили, тобто родючості» [8]. Відтворення землі може бути трьох типів: звужене, просте, і розширене (рис. 1.2).

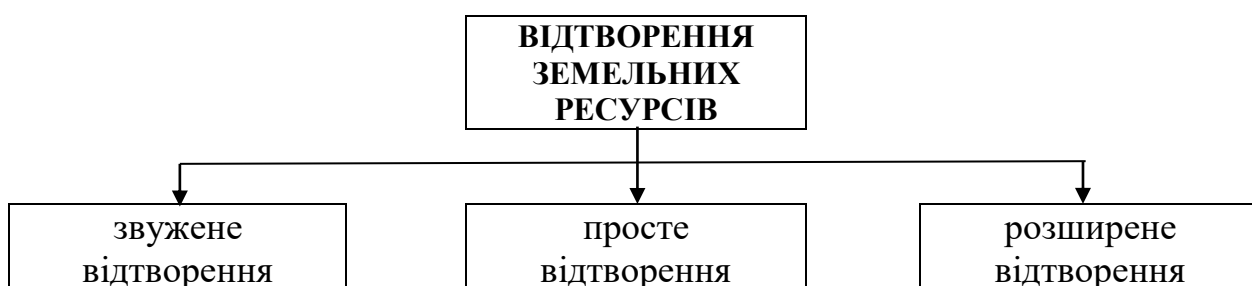

Рисунок 1.2 – Типи відтворення земельних ресурсів

Під звуженим відтворенням розуміється зниження родючості та зменшення використовуваної в сільськогосподарському виробництві землі. Звужене відтворення відображає неефективність управління земельними ресурсами. Просте відтворення пов'язано з незмінним розміром

використовуваної землі та постійним рівнем родючості. Під розширеним відтворенням розуміється збільшення виробництва продукції за рахунок збільшення площі сільськогосподарських угідь, їх продуктивності, а також підвищення родючості даних ділянок. Таким чином розширене відтворення формується шляхом інтенсивних і екстенсивних факторів росту.

Однією з особливостей землі як об'єкта управління є те, що плата за її користування, відрізняється від плати за інші види ресурсів. Слід зазначити, що дана особливість проявляється тільки в умовах частоті власності на землю, і вільного ринку. Відмінність землі як об'єкта управління від інших видів ресурсів виробництва полягає також в тому, що пропозиція землі невідповідно [51]. На ринку активний тільки попит, що призводить до формування абсолютної ренти. Абсолютна земельна рента – це дохід від власності на землю зі всіх ділянок землі незалежно від їх родючості та дохід повністю присвоюється власником землі (рис. 1.3).

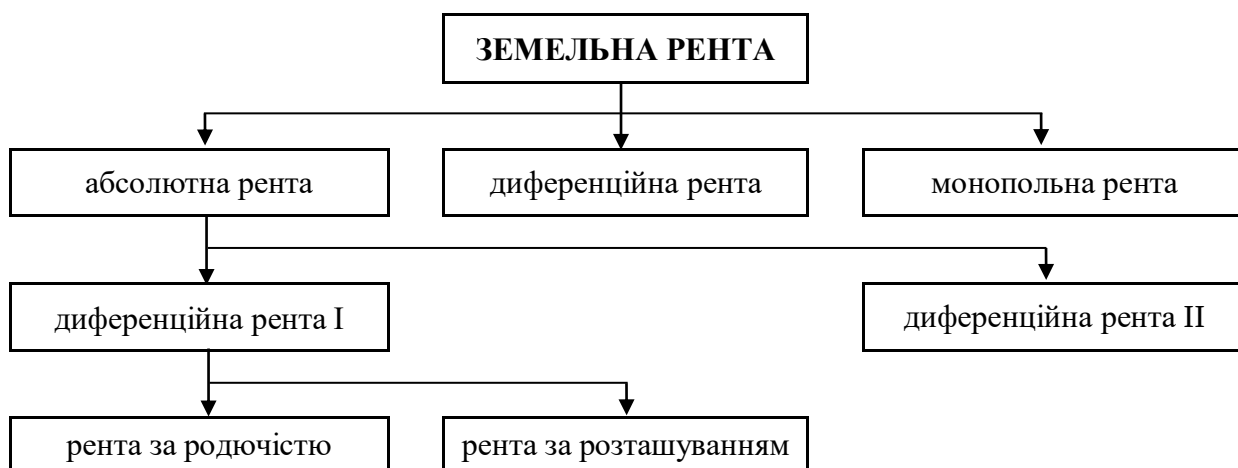

Рисунок 1.3 – Види земельної ренти

Наступним видом ренти є – диференціальна рента [63]. Під диференціальною рентою прийнято розуміти додатковий дохід, що отримується за рахунок більш високої родючості, більш продуктивних технологій та місця розташування.

Оскільки земельні ділянки за родючістю і місцем розташування неоднакові, виникає ситуація, коли господарюючі суб'єкти працюють на середніх і кращих ділянках, територіально краще розташованих, витягають додатковий дохід отримав назву диференціальна рента І, яка в свою чергу розпадається на ренту за родючістю і місцем розташування ділянки. Отже, диференціальна рента І проявляється тільки на кращих і середніх ділянках, є результатом природної родючості і повністю присвоюється власником землі [16].

Диференціальна рента ІІ передбачає інтенсивний шлях розвитку виробництва і пов'язана з економічним родючістю ґрунтів. В результаті застосування сучасних технологій землеробства, сортів рослин, зростання затрат капіталу на відтворення родючості, збільшується родючість землі. До закінчення терміну оренди диференціальна рента ІІ присвоюється орендарем, після закінчення терміну оренди землевласником.

Крім абсолютної і диференціальної ренти виділяють монопольну ренту. Причина освіти монопольної ренти криється в монопольній ціні на продукцію, отриману з даної земельної ділянки. Освіта монопольної ціни відбувається через значне перевищення попиту над пропозицією. Монопольна рента повністю присвоюється земельними власниками [29].

Наступною специфічною особливістю землі як об'єкта управління є те, що при неправильному використанні відбувається її деградація, і як наслідок вибуття із сільськогосподарського виробництва. Причиною деградації може бути водна ерозія, вітряна ерозія (дефляція), а також зниження вмісту гумусу, мінеральних речовин, підвищена кислотність, засоленість, декальцифікація [45]. Ерозійні процеси виникають в результаті природних (посухи, повені, і ін.), і організаційно-економічних (розорювання схилів, відсутність лісозахисних смуг та ін.) чинників.

У боротьбі з ерозією велике значення відіграють науково-технічні і організаційно-економічні фактори управління, які покликані зупинити ерозійні процеси. Система заходів боротьби з ерозією не залежно від форм

господарювання і типу земель включає в себе: економічні, організаційні, агротехнологічні, біологічні, лісомеліоративні та інші заходи. Найбільший вплив на ефективність боротьби з ерозією надають агротехнічні заходи: поглиблення орного шару, щілювання, і ін. Не менш важливу роль в запобіганні ерозії відіграє організація сівозмін, залуження земель, а так само лісонасадження на значних по крутизні схилах [25].

Важливим елементом ефективного управління земельними ресурсами є відновлення порушених земель, яке дозволить збільшити площу сільськогосподарських угідь. Відновлення земель дуже трудомістка і дорога процедура, яка складається з декількох етапів - технологічної та біологічної рекультивації. Технологічна рекультивація включає в себе: зняття родючого шару, планування, засипання кар'єрів, і насипання родючого шару. Біологічна рекультивація проявляється у відновленні ґрунтової родючості, для подальшого залуження, лісонасадження, або сільськогосподарського виробництва.

Одним з напрямків підвищення ефективності використання та управління є меліорація, яка охоплює агротехнічну, хімічну, культуротехнічну і гідротехнічну меліорацію. Агротехнічна меліорація спрямована на поліпшення агрофізичних властивостей ґрунту, реалізується шляхом внесення піску, глини, а також глибокого розпушування та оранки, а також інших заходів. Хімічна меліорація спрямована на поліпшення фізико-хімічних властивостей ґрунту, здійснюється за допомогою гіпсування, вапнування, тощо.

Культуротехнічні заходи спрямовані на підготовку земельної ділянки до сільськогосподарського виробництва, до таких заходів можна віднести ліквідацію корінь, вибірку каменів, вирівнювання поверхні, тощо. Гідротехнічна меліорація пов'язана зі створенням оптимального повітряно-водного режиму ґрунту, і охоплює осушення, зрошення, а також протиаводкові та протиерозійні заходи. Меліорація грає величезну роль в підвищенні врожайності та стійкості виробництва. Разом з тим витрати на

меліорацію значні та більшою мірою непідйомні без державної підтримки, для більшості сільськогосподарських виробників. Результати даного дослідження були опубліковані в науковому журналі «Вісник Полтавського університету кооперації, економіки та права» [20].

Земельні ресурси також мають ряд специфічних особливостей інституційного характеру і містять права користування та права власності. Виходячи з прав користування земельною ділянкою, виділяють: право власності, право оренди, право безстрокового користування, право довічного успадкованого володіння, право безоплатного термінового користування, право застави.

Основним правом користування є право власності, яке закріплене в конституції України. Право власності охоплює всі наявні права користування. Громадяни та їх об'єднання вправі мати земельну ділянку в приватній власності та використовувати його на свій розсуд відповідно до чинних нормативно-правовими актами. Відповідно до законодавства України, право власності визнається на основі відповідних нормативно-правових актів. Іноземні фізичні особи без громадянства та юридичні особи не мають права набувати у власність земельні ділянки на прикордонних територіях та мають особливий статус. Іноземні юридичні та фізичні особи без громадянства, а також юридичні особи в статутному капіталі якого понад 50% становить частка іноземної особи мають право тільки на оренду земель сільськогосподарського призначення.

Передача земельних ділянок в безстрокове користування припинена, і особи, які мають дані права зобов'язані переоформити земельні ділянки в оренду або викупити у власність. Земельні ділянки в безстрокове користування громадянам не передавалися, таке право мали тільки органи державної влади. Передані ділянки користувач мав право використовувати тільки за призначенням, не маючи права здавати їх в оренду, і продавати. Правом оренди можуть користуватися як громадяни України та їх об'єднання, так і іноземні особи, які не мають громадянства. Орендна плата

встановлюється в договорі оренди. Орендар має право використовувати земельну ділянку за прямим призначенням відповідно до законодавства та (або) передавати його в суборенду на строк, що не перевищує термін первинного договору оренди.

Право безоплатного термінового користування для земель державної або регіональної власності виникає на підставі правового акту на термін не більше як рік. Громадяни надають свої ділянки на основі договору, а організації своїм співробітникам у вигляді службових наділів, при цьому термін на який передається ділянку, необмежений.

Попередньо підсумовуючи раніше зазначене та погоджуючись із тлумаченням А. М. Третяк у роботі "Управління земельними ресурсами", загальну схему земельних відносин в аграрному секторі економіки можна представити наступним чином:

Рисунок 1.4 – Загальна схема земельних відносин в аграрному секторі економіки

Виходячи із наведеного, система управління земельними ресурсами в АПК характеризується наступними особливостями. В організаційно-економічному аспекті земля виступає в якості предмета праці, засоби праці та просторового базису. Водночас вона виконує ряд специфічних функцій: виробничу, економічну, соціальну, екологічну, регіонотворчу. Оскільки земля продукт природи плата за її використання відрізняється від плати за інші ресурси, при цьому виділяють наступні її види: абсолютна земельна рента, диференціальна рента, рента за родючістю і місцем розташування ділянки, а також монопольна рента. У техніко-технологічному аспекті управління землями АПК має такі специфічні особливості: відтворення, відновлення, обмеженість при традиційному виробництві, багатоплановість використання, неоднорідність за якістю, територіальна протяжність, при правильному використанні вона не зношується, має постійне місце розташування, а також є продуктом природи, тощо.

В інституціональному аспекті: наявність різних форм власності та господарювання дозволяє більш гнучко реагувати на зміни в економічній ситуації в країні, і здійснювати контроль за використанням земельних ресурсів регіонального АПК. Водночас наявні в законодавстві України права користування дозволяють стимулювати оборот земельних ділянок (передаючи їх в оренду і суборенду, використовуючи їх власниками, не сприймаючи, і закладаючи у заставу).

Дані особливості обумовлюють необхідність постановки та аналізу сукупності цілей, по кожному з виділених аспектів:

- організаційно-економічний (підвищення ефективності використання земельних ділянок, і доходу від них);
- техніко-технологічний (підвищення родючості, збільшення врожайності, збережень площі с/х угідь, розвиток меліорації та здійснення протиерозійних заходів);
- інституційний (розвиток заставного права користування, розвиток інституту приватної власності на землю, вдосконалення системи державного

управління).

Таким чином, обмеженість землі як ресурсу ставить завдання формування ефективної системи регулювання з метою забезпечення продовольчої безпеки, стимулювання зростання економіки країни, а також найголовнішого завдання – збереження і збільшення площі та родючості сільськогосподарських угідь.

1.2 Уточнення сутності організаційно-економічного механізму регулювання земельних відносин

Термін «механізм», який отримав в теорії та практиці досить значного поширення, в перекладі з грецького означає пристрій для передачі руху [65]. Він, запозичений з механіки, широко використовується в різних системах немеханічної природи (у тому числі економічних), показуючи причетність механізму до управління системами, частиною яких він є.

В економічних дослідженнях термін «механізм» став застосовуватися при аналізі економіки соціалізму в другій половині 60-х рр. XX ст. в працях Ш. Ріста і А. Шеклі [14]. Однак, як вважав Л.І. Абалкін, вони не розрізняли поняття «економічний механізм» і «економічна теорія», що абсолютно не відповідає сучасним поглядам про дані категорії [1].

Окремі автори відзначають, що на сучасному етапі широке використання категорії «механізм» в дискусіях і в наукових виданнях вважається «правилом хорошого тону» [9]. При цьому очевидність його трактування не викликає сумнівів і не вимагає відповідної аргументації. Категорія «механізм» стала звичною і часто респонденти користуються послугами та в спеціальній літературі: механізм використання ресурсів, механізм кредитування, механізм фінансування, механізм рефінансування, механізм ціноутворення, механізм гарантій, механізм захисту від тиску акціонерів, тощо.

Попри загальне визнання і порівняльну вивченість деяких типів

організаційних, управлінських або механізмів господарювання, сам термін «механізм» в економіці все-таки залишається недостатньо чітко визначеним. При цьому проведений аналіз економічної літератури з даної проблеми свідчить про те, що єдності щодо суті та змісту механізмів у авторів немає.

З визначень, представлених в роботах вчених-економістів, слід, що під механізмом розуміються система, пристрій, що визначають порядок господарської діяльності. Механізм є такою приналежністю і такою частиною системи, яка втілена в самій системі, в її цілісності.

Проведений аналіз дефініцій «механізм» дозволив визначити його як сукупність форм, способів і стимулів, інструментів і важелів управління, соціальних, економічних, екологічних та правових норм, що здійснюються на мікро- і макрорівнях, які в комплексі забезпечують функціонування і поступальний розвиток, дозволяють наявні суперечності та сприяють досягненню високого рівня ефективності. Економічна сутність механізму безпосередньо пов'язана з поняттям розвитку, в яке включають три взаємопов'язані характеристики: зміна, зростання, поліпшення, при цьому поліпшення вважають ключовим.

При цьому узагальнення економічної літератури показує, що дослідники вкладають різний зміст у розуміння категорій економічний, господарський і організаційно-економічний механізм.

Так Ю.М. Осипов, визнаючи основною ланкою господарського механізму суб'єкти господарювання, оскільки механізм є живою системою, здатною приймати рішення, дав своє визначення аналізованої категорії: «Це громадська система господарюючих суб'єктів з притаманними їм механізмами господарювання і властивими всій системі громадськими господарськими інститутами, що регулюють діяльність господарюючих суб'єктів» [44]. На його думку, господарський механізм є соціальною системою, пов'язаною з суб'єктами господарювання, а першорядною функцією визнається організація.

Ю.А. Лавриків і Е.Б. Корицький дають дещо інше трактування поняття

господарський механізм – це вся система управління економікою, покликана організувати використання економічних та інших об'єктивних законів розвитку економіки [34].

Багато дослідників прийшли до висновку, що організаційно-економічні відносини - важлива, але не єдина частина господарського механізму. Це впливає з сучасного поняття господарського механізму. Так, великий економічний словник А.Б. Борисова визначає господарський механізм як «сукупність організаційних структур і конкретних форм і методів управління, а також правових норм, за допомогою яких реалізуються чинні в конкретних умовах економічні закони, процес відтворення» [10].

Зміст господарського механізму істотно залежить від системи економічних законів. При цьому на кожній стадії відтворення він покликаний дотримуватися правил щодо економічних законів і закономірностей, властивих цій же стадії. Оскільки виробничі відносини виражають економічні закони, то відповідно господарський механізм зобов'язаний розкривати зміст виробничих відносин. Проте, на думку Г.В. Маханько і С.Л. Захарова, дана відповідність стосується не всієї системи господарського механізму, а лише її економічну частину, т. Е. Соціально-економічного механізму. Якщо говорити про іншу складову господарського механізму – організаційно-економічної, то тут стан справ складається інакше [37].

Г.В. Маханько і С.Л. Захарова також вважають, що організаційно економічний механізм, як складова частина господарського механізму, видозмінюється з розвитком продуктивних сил, а не тільки зі зміною економічної системи. Отже, зміни в цьому механізмі можуть бути досить частими, не зачіпаючи глибинних основ розвитку самої системи [37].

На сьогодні існує безліч визначень категорії «Економічний механізм», найчастіше схиляється до розуміння його як системи управління чим-небудь. Більш повне визначення дано С.Л. Івановою, яка під економічним механізмом розуміє сукупність економічних методів, способів, форм, інструментів, важелів впливу на економічні відносини та процеси [22]. На її

думку, взаємодія керуючої і керованої систем повинно забезпечуватися економічним механізмом управління.

Необхідно підкреслити, що організаційний елемент механізмів не є ключовим об'єктом вивчення вітчизняних економістів, оскільки в сучасних умовах значний інтерес став викликати та економічний елемент. При цьому якщо на заході традиційно економічні механізми розглядаються в якості ключових об'єктів дослідження, то в російській науковому середовищі інтерес до них проявився в останні роки.

Аналізуючи сучасні підходи до теорії навчання, присвяченого економічним механізмам, В.С. Старечий відзначає внесок в економічну науку нобелівських лауреатів Л. Гурвіца, Р. Майерсон, Е. Маскіна [55]. Відповідно до їх поглядами, економічний механізм представляється у вигляді взаємодії між суб'єктами та центром, яке складається з декількох етапів. На першому етапі кожним суб'єктом в приватному порядку відправляється центру повідомлення; на другому – центр, на основі отриманих повідомлень підраховує можливий результат, а на третьому етапі проголошує його і, в разі потреби, втілює в життя.

Створення і розвиток економічних механізмів завжди пов'язане з дією різних організаційних і економічних систем. Сюди входять різноманітні інституційні формування на рівні транснаціональних світогосподарських відносин, національні економіки, галузеві та міжгалузеві комплекси, підприємницькі корпорації та їх структурні підрозділи, тощо [11].

При цьому економічним механізмам притаманні певні характерні ознаки, по-перше, поки механізму не почав функціонувати, не можна виділити його учасників-виконавців механізму, оскільки в якості їх може бути те одна, то інша сторона господарських відносин, по черзі виконуючи одну і ту ж роль; по-друге, вихідним явищем, від якого відштовхується і починає функціонувати економічний механізм, виступає причина, яка іноді відразу проглядається, а іноді залишається не ясною; по-третє, часто фактори, які впливають на функціонування механізму, не можуть бути

кількісно виміряні; по-п'яте, здійснення механізму може зіткнутися з опором його потенційних учасників і виконавців, силу якого неможливо передбачити.

До основних компонентів організаційно-економічного механізму окремі автори відносять: - систему відносин власності і основні засоби виробництва; - організаційну структуру економіки, тобто систему формальних і неформальних організаційних зв'язків, яка формує реальні економічні відносини між суб'єктами господарювання; - економічні інструменти; - екомаркетинг, екомоніторинг, екологічний аудит, екоменеджменту; - соціальну сферу і соціальні важелі; - правові засади здійснення економічної діяльності; - систему суспільних інститутів, які формують духовно інформаційне поле економічної активності; - контроль за реалізацією поставлених цілей [60; 39; 48].

Піддавши аналізу основні підходи до вивчення механізмів, деякі автори роблять висновок, що організаційно-економічний механізм являє собою певну послідовність економічних явищ і визначає організаційно-економічний механізм як взаємопов'язану сукупність організаційних та економічних елементів, а іноді й технологічно об'єднаних між собою підсистем нижчого рівня. Результатом функціонування кожного елемента системи нижчого рівня виступає базовим ресурсом для системи вищого рівня [19].

Багато вчених вважають, що організаційно економічний механізм являє собою абсолютно конкретну економічну категорію, що має свою специфіку. Так, І.Т. Балабанов, досліджуючи організаційно-економічний механізм, зазначає, що фінансовий механізм - це «система дії фінансових важелів, що виражається в організації, плануванні та стимулюванні використання фінансових ресурсів» [7].

З безлічі наявних трактувань організаційно-економічного механізму виділяється визначення Е.Т. Шафієв, яка під ним розуміє спосіб взаємозв'язку і взаємодії організаційної структури управління та організації процесів прийняття управлінських рішень з методами та правилами

господарювання, орієнтований на його найбільш ефективне функціонування і розвиток в цілому [52]. Існує думка, що організаційно-економічний механізм в сільському господарстві регіону являє собою впорядковану взаємодіє систему суб'єктів управління і взаємозалежну сукупність заходів, визначених на перспективу і забезпечують реалізацію макроекономічної політики з урахуванням ситуації, що склалася в регіоні [32].

Всі дослідники дотримуються думки, що організаційно економічні механізми повинні сприяти підвищенню ефективності господарювання, зростання рівня виробництва, мінімізації витрат, підвищення добробуту і якості життя населення країни [21; 23; 37].

В. Кондратьєв, А. Кульман, А. Шеремет та інші економісти звертають увагу на те, що слід чітко розділяти питання вивчення організаційно-економічних механізмів, дослідження їх властивостей і умов функціонування і питання формування ефективних організаційно-економічних механізмів управління економічними системами різного рівня в мінливих зовнішніх і внутрішніх умовах [4; 27; 31; 53].

Розв'язання питань першого плану дозволяє розробляти індикатори ефективного функціонування організаційно-економічних механізмів, їх комплексного моніторингу. При цьому набір індикаторів залежить від цілей моніторингу та обсягу виконуваних управлінських завдань. Інші питання пов'язані з формуванням ефективних організаційно економічних механізмів, при цьому найважливішу роль відіграють фінансові умови.

На базі проведених теоретичних досліджень було виявлено, що організаційно-економічний механізм має дуалізмом «процес - структура», отже, його можна розглядати і як процес, і як сукупність елементів [12]. Тобто організаційний механізм має справу з перетворенням всіх ресурсів в процесі розвитку переважно в натуральному вираженні, а економічний механізм описує перетворення ресурсів в грошовому вираженні, при цьому економічні методи використовуються на межі поділу з зовнішнім середовищем, а організаційні - всередині самої системи [17].

Метою організаційно-економічного механізму є кінцевий результат, що отримується в процесі його реалізації. З мети формуються завдання, зумовлені сформованими умовами. Виходячи із завдань, розробляються організаційно-економічні заходи щодо досягнення обраної мети, що включають необхідні ресурси та способи реалізації, а також виконавців і конкретні терміни. Крім того, цілі організаційно-економічного механізму припускають оцінку ефективності виконання поставлених завдань.

Підходи до складу і завданням організаційно-економічного механізму (ОЕМ) в сучасній економічній літературі мають неоднозначний характер. Проте реалізація організаційно-економічного механізму націлена на всебічне і результативне виконання властивих йому функцій:

- формування рівноправних економічних умов для розвитку соціально-економічного потенціалу всіх форм власності та суб'єктів господарювання за допомогою створення конкурентного середовища;
- поліпшення процесу відтворення за допомогою системи державного регулювання економіки;
- забезпечення збалансованості та пропорційності між елементами потенціалу регіону на сучасній інноваційній основі;
- мотивація впровадження у виробництво якісно нових технологій, форм і способів організації виробництва;
- створення економічно обґрунтованої нормативно-правової бази;
- регулювання міжгосподарських і внутрішньогосподарських зв'язків, на основі ефективної системи управління в регіонах [35];
- проведення аналітики з метою виявлення резервів підвищення ефективності діяльності і прогнозів подальшого розвитку організації;
- визначення рівнів управління і структурних підрозділів, встановлення характеру їх підпорядкованості та взаємозв'язку між ними (організаційно-координуюча);
- збір і аналіз відомостей про результати діяльності організації, контроль прогнозних показників;
- спонукання до дотримання стандартів, норм і правил через різні

способи впливу на учасників діяльності [13].

При цьому слід виділити два нерозривно взаємопов'язаних між собою підходи до функціонування організаційно-економічного механізму:

1) стратегічний, на основі гіпотези та прогнозу змін факторів зовнішнього середовища дозволяє завчасно виявляти ризики зовнішнього середовища, забезпечувати превентивну адаптацію до неї внутрішніх елементів, а також підвищувати стійкість розвитку на перспективу;

2) оперативний, що дозволяє підтримувати оптимальні показники ефективності функціонування на оперативний період [24].

При всьому різноманітті організаційно-економічних механізмів, всі вони повинні поєднувати в собі такі основоположні критерії, як:

- дієвість – витрати ресурсів (матеріальних, трудових, фінансових, інформаційних та інших) на всіх етапах використання конкретного механізму повинні відшкодовуватися загальним економічним ефектом від його застосування;

- універсальність – механізм повинен бути достатньо гнучким для відносно швидкої та легкої адаптації до характерних особливостей виробничо-економічної діяльності, пов'язаних з техніко-технологічною, організаційно-технічною та соціально-економічною специфікою суб'єкта, що господарює;

- стабільність – механізм повинен володіти високою надійністю, щоб безвідмовно функціонувати при істотних трансформаціях в навколишньому соціально-економічному середовищі;

- сполучуваність – кожен механізм повинен бути достатньо гнучким, щоб досить вільно налаштовуватися на спільне використання з іншими механізмами, а додаткові витрати по їх синхронізації повинні перекриватися сукупним ефектом спільної дії;

- доступність – механізм не повинен бути надто складним, з тим щоб його впровадження могло бути реалізовано в обмежені терміни з найменшими витратами [2].

Організаційно-економічний механізм слід розглядати як

багатофункціональну систему, яка передбачає використання:

- сукупності методів, норм і регламентів організації економічно ефективного функціонування, підвищення їх гнучкості до факторів зовнішнього середовища та умов конкурентоспроможності;

- форм і методів організації підприємницької діяльності, за допомогою яких реалізуються місії, мети та стратегії, забезпечується ув'язка та узгодження інтересів учасників, досягається раціональність відносин власників, менеджерів і найманих працівників;

- конкретних способів і прийомів, що забезпечують стійкість функціонування, принципів господарювання, сукупності різних організаційно-економічних інструментів, способів, важелів і стимулів управління в ринковому середовищі.

Вчені-економісти виділяють такі підходи до формування організаційно-економічного механізму:

- 1) комплексний підхід, який розглядає регулювання як взаємозв'язок правових, економічних, виробничих, організаційних, соціальних, демографічних і екологічних складових;

- 2) динамічний підхід, що дозволяє враховувати трансформацію тимчасових умов, з метою постійного поліпшення ситуації;

- 3) функціональний підхід, що передбачає взаємодію суб'єктів і об'єктів регулювання при розробці та реалізації управлінських рішень [12].

Організаційно-економічний механізм будується на базі поєднання наступних компонент:

- науково-методичного обґрунтування (система наукових поглядів); - аналізу стану і прогнозу розвитку;

- розробки стратегії розвитку та управління;

- формування багаторівневої системи освіти для підготовки та перепідготовки фахівців;

- впровадження інформаційно-електронних систем.

Ефективне функціонування організаційно-економічного механізму

можливо при наявності правового, організаційного, ресурсного, кадрового та контрольно-інформаційного забезпечення. Правове – це система міжнародного права, а також державна нормативно-правова база, що охоплює всі рівні. Організаційне – це системи інститутів різних рівнів (міжнародних, регіональних і локальних), що передбачають результативне управління і контроль за діяльністю господарюючих суб'єктів. Ресурсне – це наявність земельних, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Кадрове – це підготовка, перепідготовка, залучення та утримання фахівців в потрібній кількості і якості. Контрольно-інформаційне – це організація контролю за допомогою періодичного і (або) постійного вимірювання, оцінки та аналізу рівня розвитку, а також інформаційна система, що містить банк даних і підсистему прогнозування та моніторингу.

До функцій організаційно-економічного механізму вчені економісти відносять:

- прогнозування і планування інноваційного та інвестиційного потенціалу;
- організацію, мотивацію і контроль сталого розвитку;
- координацію і регулювання виробничого і соціально-економічного розвитку;
- моніторинг інноваційного розвитку.

Оцінку і моніторинг якості організаційно-економічного механізму можна здійснювати, застосовуючи критерії, за допомогою яких визначається якість будь-якої відкритої органічної соціально-економічної системи. Виходячи з таких критеріїв, основними об'єктами оцінки повинні бути емерджентність цілей учасників і їх надійність (мотиваційна та організаційна), а також відповідність ступеня надійності учасника його важливості для проекту [28].

В сучасних умовах визначальним елементом будь-якого організаційно-економічного механізму служать відносини власності [19]. Формування і розвиток організаційно-економічного механізму повинні бути з урахуванням

інтересів держави, власника, інших учасників економічних відносин.

Якщо організаційно-економічний механізм регулювання в обов'язковому порядку включає сформовані учасниками мети та ресурсні обмеження, а також систему показників економічної оцінки ефективності та володіє відповідним інформаційним забезпеченням, то його можна представити як сукупність норм правового, організаційного, економічного і виробничого плану, що дозволяє учасникам – елементам системи результативно взаємодіяти як всередині системи, так і з зовнішнім середовищем.

Виходячи з вищевикладеного, можна вважати, що організаційно економічний механізм регулювання може бути структурований в будь-якій формі з урахуванням зовнішніх чинників впливу. У цьому випадку структура організаційно-економічного механізму регулювання буде відображати свою сутність, якщо в ній будуть враховані основні елементи – суб'єкти й об'єкти регулювання, ресурси та напрями використання. У загальному вигляді схема організаційно-економічного механізму регулювання представлена на рис. 1.5.

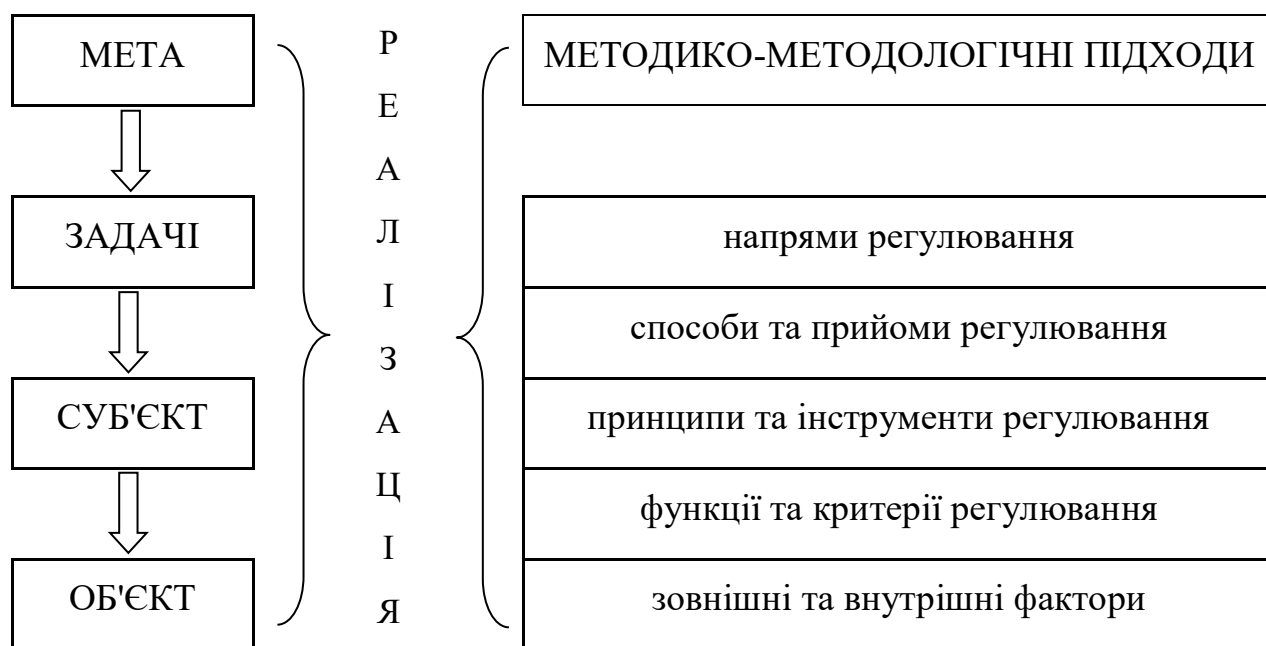

Рисунок 1.5 – Загальна схема організаційно-економічного механізму регулювання

Таким чином, можна сформулювати, що організаційно економічний механізм являє собою сукупність послідовно самостійних економічних явищ. Проте концепція організаційно-економічного механізму, вибір конкретних методів залежать від вирішення питання про цілі розвитку економіки конкретної галузі національної економіки – аграрного сектору.

Узагальнюючи вищевикладене: особливості земельних ресурсів як об'єкта управління, а також загальнонаукові підходи до розуміння сутності організаційно-економічного механізму регулювання, в роботі пропонується, щоб організаційно-економічний механізм регулювання земельних відносин передбачав сукупність заходів організаційного та економічного характеру. Таким чином, зміст організаційно-економічного механізму регулювання земельних відносин структурно представлено на рис. 1.6.

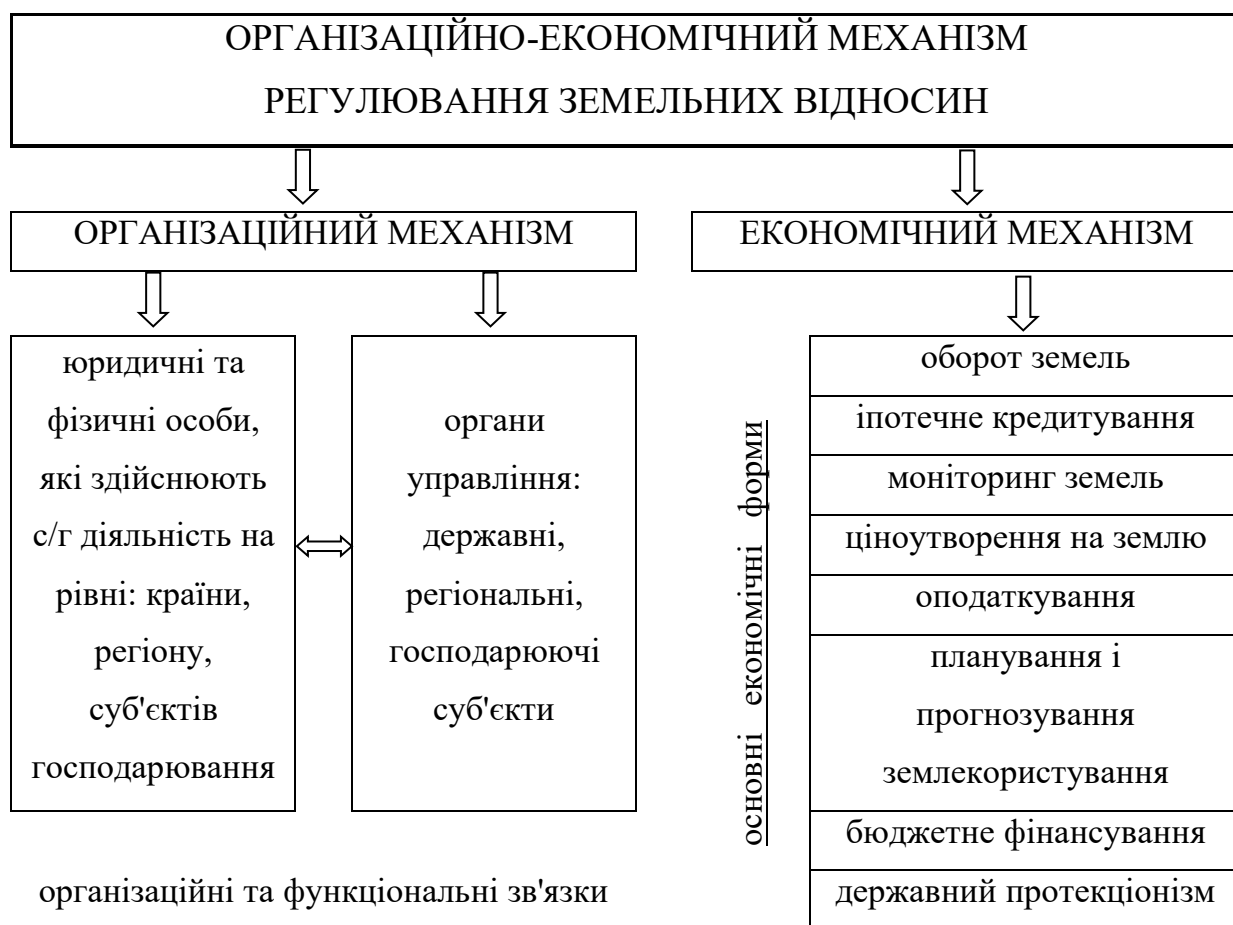

Рисунок 1.6 – Структурний зміст організаційно-економічного механізму регулювання земельних відносин

Саме оптимальне поєднання зазначених елементів організаційно-економічного механізму регулювання обумовлює його основну мету: формування комплексу взаємовідносин між суб'єктами земельних відносин, що допомагає протистояти впливам негативних факторів. Базис даного механізму становить організаційний компонент, який виступає як сукупність функціонально взаємозалежних юридичних осіб різної форми власності та господарювання, а також фізичних осіб, які займаються сільськогосподарським виробництвом. Водночас функціонування організаційно-економічного механізму неможливо без економічного компонента, що включає різноманітні форми і методи.

РОЗДІЛ 2 ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

2.1 Аналіз стану володіння та використання земельних ресурсів України

Україна володіє одним з найкращих фондів земельних ресурсів на території Європи. Понад 70 % загальної території держави займають сільськогосподарські угіддя, які характеризуються високим рівнем родючості ґрунтів. Ефективне використання наявних земельних ресурсів сприяє економічному розвитку держави та підвищенню добробуту населення, розвитку сільського господарства. А тому стан та рівень використання земельних ресурсів були і залишаються однією з актуальних проблем на шляху поступального розвитку аграрного сектора України.

Сучасний стан земельних ресурсів України наведено на рис. 2.1.

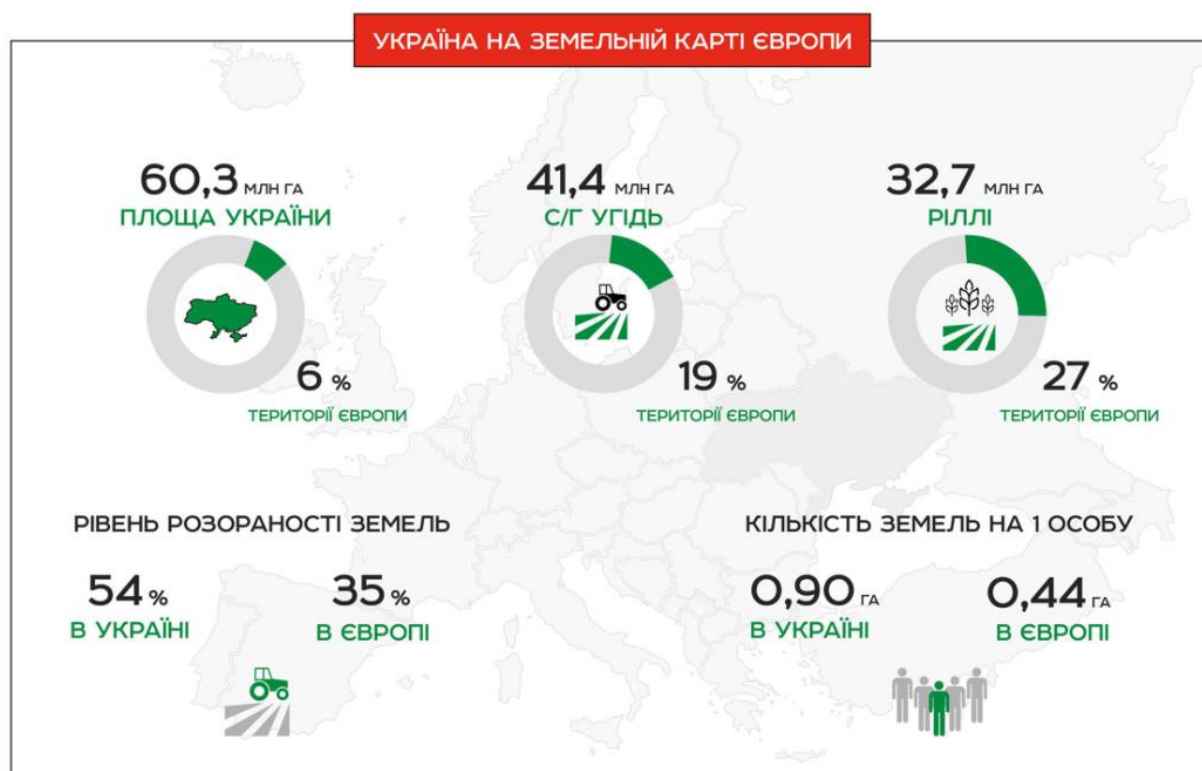

Рисунок 2.1 – Частка земельних ресурсів України на карті Європи станом на 2019 рік [33]

Як свідчать дані на рис. 2.1, наразі українцями обробляється майже третина рілля, яка розташована на території Європи, а саме 32,7 млн.га. Окрім

цього, кількість земель на одну особу в Україні вдвічі вища порівняно до європейського значення, а саме 0,9 га на одну особу, проти 0,44 га, відповідно. Зазначені факти обумовлюють високу зацікавленість іноземних інвесторів у земельних ресурсах України.

Слід зазначити, що більшість країн ЄС мають відкриті ринки землі, які характеризуються різними підходами до обігу земель. Наприклад, відкритий та лібералізований ринок землі з відсутніми повними абсолютними обмеженнями щодо іноземного капіталу є характерним для країн Західної Європи (Австрії, Бельгії, Нідерландів, Німеччини, Франції, Швейцарії). Проте деякими країнами під час купівлі-продажу землі вводяться додаткові процедури при підписанні угод (наприклад, додатковий розгляд та ствердження місцевими державними органами), що призводить до затягування цього процесу та позначається на динаміці ринку та його привабливості.

Структура власності сільськогосподарських угідь та інші загальні характеристики земельних ресурсів України наведені на рис. 2.2.

Рисунок 2.2 – Загальні відомості щодо земельних ресурсів сільськогосподарського призначення України [33]

За даними рис. 2.2 основна частина земель сільськогосподарського призначення знаходиться у приватній власності, а саме 32 млн. га. (або 74,9 %). У державній та комунальній власності перебуває наразі 10,4 млн.га, що складає 25,1% (частка державних земель – 21,0%; комунальних – 4,1%). Більшість приватних земель складаються переважно з паїв громадян України (27,7 млн. Га). Це невеликі земельні ділянки середнім розміром 4 га. Розподіл сільськогосподарських угідь в Україні за областями представлений на рис. 2.3.

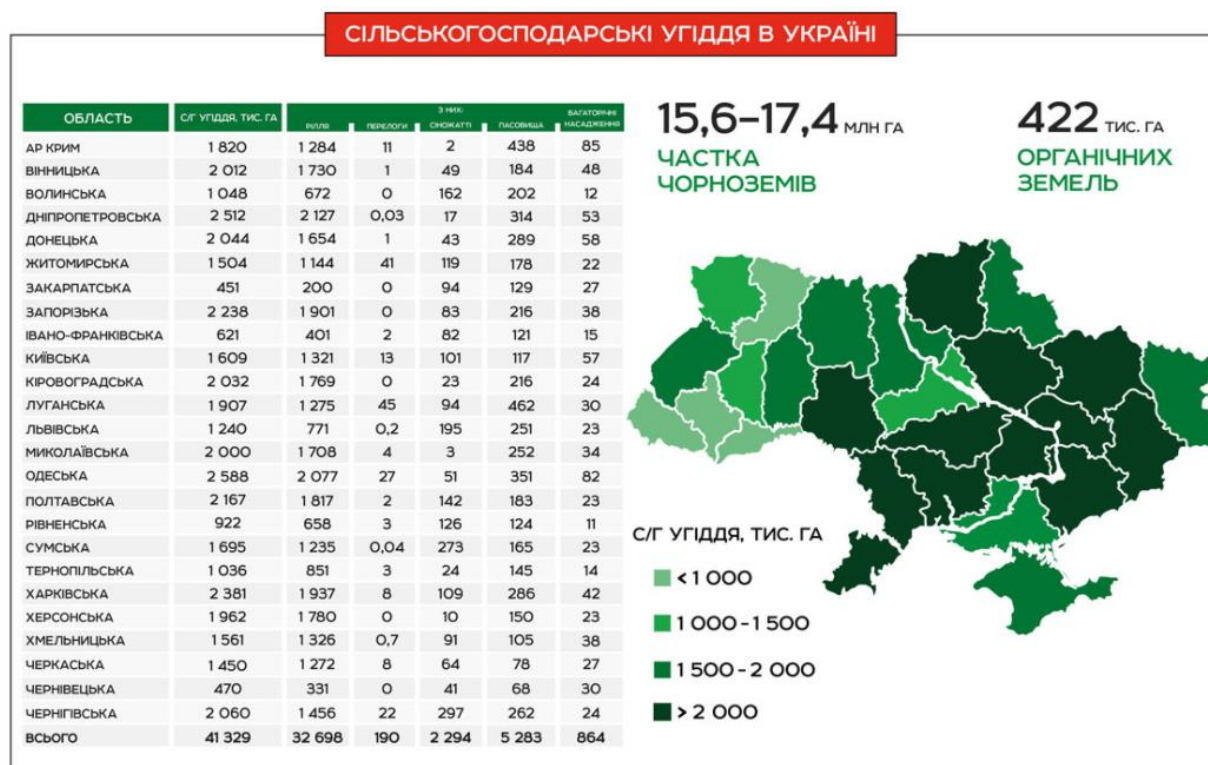

Рисунок 2.3 – Розподіл сільськогосподарських угідь в Україні за областями [33]

Проведений аналіз розподілу сільськогосподарських угідь в розрізі категорій земель (рис. 2.1-2.3) свідчить про те, що в даний час в сільськогосподарських угіддях найбільшу питому вагу в цілому в Україні припадає на рілля – 79%, сінокоси та пасовища – 18,4%. При цьому найбільш розорані були сільськогосподарські угіддя, що належать до земель сільськогосподарського призначення, розораність яких в 2019 р. склала 54%.

Одним з показників оцінки ефективності управління земельними ресурсами в сільському господарстві є зміна розміру посівної площі. У таблиці 2.1 представлений аналіз структури і динаміки зміни посівних площ сільськогосподарських культур в Україні за 2000-2019 роки.

Таблиця 2.1 – Структура та динаміка зміни посівних площ сільськогосподарських культур в Україні

Роки	Посівні площі культур сільськогосподарських		В тому числі							
			культури зернові та зернобобові		культури технічні		культури кормові		культури овочеві	
	тис. га	+, – до поперед. р.	тис.га	% у загал. площі	тис. га	% у загал. площі	тис.га	% у загал. площі	тис. га	% у загал. площі
2000	27173	-	13646	50,2	4187	15,4	7063	26,0	2277	8,4
2005	26044	-1129	15005	57,6	5260	20,2	3738	14,4	2041	7,8
2010	26952	908	15090	56,0	7296	27,1	2599	9,6	1967	7,3
2015	26902	-50	14739	54,8	8350	31,0	1990	7,4	1823	6,8
2016	27026	124	14401	53,3	8852	32,8	1932	7,1	1841	6,8
2017	27585	559	14624	53,0	9259	33,6	1858	6,7	1844	6,7
2018	27699	114	14839	53,6	9266	33,5	1769	6,4	1825	6,6
2019	28001	302	15318	54,7	9130	32,6	1725	6,2	1828	6,5

В ефективному землекористуванні значну роль відіграє структура посівних площ, так як вирощування монокультур призводить до порушення сівозмін і як наслідок деградації землі. Зміна розміру і структури посівних площ (табл. 2.1) обумовлена не тільки природно-кліматичними умовами, а й економічною ситуацією в країні та регіонах. Так зростання закупівельних цін на будь-яку сільськогосподарську культуру призводить до збільшення її виробництва. За даними табл. 2.1 можна зробити висновок, що починаючи з 2015 року відбувалося збільшення посівних площ сільськогосподарських культур, які у 2019 році склали 28 млн.га. У структурі посівних площ більшу половину займають зернові культури (наприклад, у 2019 році їх частка площ складала 54,7%), на другому місці – технічні культури, частка яких становить понад 30%. Найбільш радикальних змін зазнала площа технічних культур,

яка протягом 2000-2019 років збільшилась більше ніж у 2 рази – з 4187 тис.га у 2000 році до 9130 тис.га у 2019 році. Протилежні зміни відбулися у площі кормових культур, які у 2000 році займали 7063 га, а у 2019 році лише 1725 тис.га, тобто скорочення зазначеного виду площ протягом досліджуваного періоду склало 410 %.

Урожайність є основним натуральним показником, який використовується для оцінки ефективності управління земельними ресурсами. Проаналізуємо динаміку урожайності основних видів сільськогосподарських культур за даними Державного комітету статистики України (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Урожайність сільськогосподарських культур в Україні, центнерів з 1 га зібраної площі

Показник	Роки								2019 р. порівняно до 2000 р., %
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	
Культури зернові та зернобобові	19,4	26,0	26,9	41,1	46,1	42,5	47,4	49,1	253,1
Буряк цукровий	176,7	248,2	279,5	435,8	481,5	474,9	508,5	461,1	261,0
Соняшник	12,2	12,8	15,0	21,6	22,4	20,2	23,0	25,6	209,8
Картопля	121,6	128,4	132,5	161,4	165,8	167,8	170,5	154,8	127,3
Культури овочеві	112,3	157,1	173,6	206,1	210,5	207,9	214,3	214,0	190,6
Культури плодові та ягідні	38,4	63,7	78,2	104,5	101,9	103,1	128,4	108,1	281,5

За даними табл. 2.2, протягом досліджуваного періоду урожайність усіх видів сільськогосподарських культур зростала. Найбільший приріст урожайності спостерігався за плодовими та ягідними культурами на 281,5%, тобто з 38,4 ц з 1 га у 2000 році до 108,1 ц з 1 га у 2019 році. Варто зазначити, що у 2017 році спостерігалось зниження урожайності майже всіх видів сільськогосподарських культур відносно попереднього року, окрім картоплі (урожайність якої склала – 167,8 ц з 1 га) та плодово-ягідних культур (урожайність яких становила – 103,1 ц з 1 га).

Таким чином, у різних періодах спостерігаються різні темпи зміни (як зростання, так і зниження) продуктивності використання землі. Дані тенденції обумовлені як економічними факторами інтенсифікації землеробства, так і, більшою мірою, рівнем використання мінеральних добрив (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Динаміка внесення мінеральних та органічних добрив

Показник	Роки								2019 р. порівняно до 2000р., %
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	
Обсяг внесених мінеральних добрив на одиницю площі сільськогосподарських угідь, кг/га	6,7	13,4	25,6	34,1	41,7	48,9	56,5	56,3	840,3
Частка площ, оброблених мінеральними добривами, до загальної площі сільськогосподарських угідь, %	11,2	18,7	30,5	34,9	37,8	39,8	38,8	39,5	352,7
Внесення органічних добрив на одиницю площі сільськогосподарських угідь, кг/га	692,9	320,3	239,5	232,8	220,8	223,5	280,7	274,3	39,6
Частка площ, оброблених органічними добривами, до загальної площі сільськогосподарських угідь	1,7	1,2	1,0	1,0	1,2	1,2	1,9	1,9	111,8

Дані табл. 2.3 свідчать, що протягом 2000-2019 років значно зросли обсяги внесених мінеральних добрив на одиницю площі сільськогосподарських угідь (з 6,7 кг/га у 2000 році до 56,3 кг/га у 2019 році), а також в 3,5 рази зросла частка площ, оброблених мінеральними добривами (з 11,2 % у 2000 році до 39,5 % у 2019 році). В той же час істотно скоротилося внесення органічних добрив на одиницю площі

сільськогосподарських угідь (з 692,9 кг/га у 2000 році до 274,3 кг/га у 2019 році), при цьому частка площ, оброблених органічними добривами, залишилася майже незмінною та становила у 2019 році 1,9% від загальної площі сільськогосподарських угідь. Значною мірою зазначена динаміка обумовлена руйнуванням галузі молочного скотарства та зниженням його поголів'я. Особлива значущість внесення органічних добрив полягає в формуванні екологічно чистого виробництва якісної продукції. Однак здійснити таке завдання можливо за рахунок відновлення галузі молочного скотарства та раціонального використання земельних ресурсів (виробництво кормів, поліпшення і використання сінокосів та пасовищ, тощо).

Ефективність використання сільськогосподарських земель багато в чому зумовлюється їх деградацією, під якою розуміється сукупність природних і антропогенних процесів, що призводять до зміни функції ґрунтів, кількісного та якісного погіршення їх складу, властивостей і режимів природно-господарської значущості земель. Деградація земель є основною причиною виключення значних площ зі сфери сільськогосподарського виробництва. При цьому загроза деградації земель сільськогосподарського призначення, як відомо, істотно загострюється в умовах економічної кризи і, як наслідок, не забезпечується повною мірою комплекс робіт щодо збереження та підвищення родючості ґрунтів та поліпшення їх стану.

Водна та вітрова ерозії є найбільш руйнівними процесами, оскільки вони виступають наслідком не тільки агрокліматичних умов, але і інтегральним вираженням негативних впливів інших деградаційних процесів, що руйнують структуру ґрунтів, створюють умови для їх змиву, розмиву і видування. При цьому негативний результат в явній формі проявляється, перш за все, в руйнуванні самих ґрунтів (екологічний аспект), зниженні їх продуктивності і, в кінцевому рахунку, ефективності виробництва сільськогосподарської продукції (економічний аспект).

Розробка і освоєння ґрунтозахисних сівозмін, які використовують ґрунтозахисні властивості рослинності, внесення добрив та меліорантів, застосування протиерозійних (оранка поперек схилу, глибока оранка, оранка

з ґрунтопоглиблення і ін.) та водозатримуючих способів обробки ґрунтів (лункування, обвалування, щілювання, кротування, тощо), снігозатримання і регулювання сніготанення, посадка водорегулюючих і полезахисних лісових смуг, лісомеліоративних яружно-балкових земель з властивостями локального і просторового впливу, - всі ці та деякі інші заходи запобігають ерозійним процесам, що виникають на землях сільськогосподарського призначення в результаті інтенсивної землеробської діяльності.

Як показує світовий та вітчизняний досвід, ступінь розвитку меліорації земель виступає одним з найважливіших показників можливостей сільського господарства у вирішенні продовольчої проблеми. Проте наразі площа меліорованих земель становить лише 9,2% площі ріллі і 5,1% площі сільгоспугідь.

Підсумовуючи слід зазначити, що в цілому за досліджуваний період спостерігалась позитивна динаміка у виростанні земельних ресурсів України: зросли обсяги посівних площ, була підвищена урожайність основних видів сільськогосподарських культур. Серед негативних тенденцій слід підкреслити скорочення обсягів внесення органічних добрив.

Таким чином, Україна має унікальні природні ресурси, в тому числі землі з потужними чорноземними ґрунтами та іншими умовами, що дозволяють забезпечити зростання виробництва сільськогосподарської конкурентоспроможної за якістю і вартістю продукції.

2.2 Оцінка діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств

В цілому природно-кліматичне середовище України визначає стан і розміщення сировинного виробничого потенціалу, доступність сировинної бази, протяжність і стан транспортних артерій, все це впливає на розвиток агропромислового комплексу, який має непрямий зв'язок з демографічними даними (розселення населення, його щільність, міграційні процеси). На території країни в достатньо розгалужені транспортні магістралі і об'єкти

переробної промисловості продукції сільського господарства. Тому на виробництво продовольчих товарів значний вплив мають природно-кліматичні умови: в районах з кліматом, сприятливим для розвитку сільського господарства, як правило, вище рівень натурального споживання продуктів харчування, і попит на місцевому споживчому ринку за рахунок цього відчутно менше.

В даний час в регіонах країни здійснюється реалізація державних національних проектів агропромислового комплексу. Однак радикальних змін і істотного впливу на згладжування негативних тенденцій після проведених реформ поки недостатньо. Підтвердженням цьому є зростання цін на продовольство, залежність від імпорту, зниження зайнятості в суспільному виробництві, наявність безробіття на селі, скорочення сільського населення, тощо. Рекомендації щодо соціально-економічного розвитку сільського господарства пропонує Є.С. Савченко. Суть його рекомендацій полягає в наступному: переведення землеробства на біологічну основу; збереження та підвищення родючості ґрунту; виробництво конкурентоспроможної екологічно чистої продукції, тощо. Основою здійснення цих завдань є раціональне використання ресурсного потенціалу країни, в т.ч. основного його елемента – землі.

Для оцінки забезпеченості ресурсами в табл. 2.4 дана оцінка стану ресурсного потенціалу підприємств України.

Таблиця 2.4 – Стан ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств України

Показник	Роки					2019 р. порівняно до 2015р., %
	2015	2016	2017	2018	2019	
Кількість суб'єктів господарювання, од.	79284	74620	76593	76328	75450	95,2
Кількість зайнятого населення, тис.осіб	2870,6	2866,5	2860,7	2937,6	3010,4	104,9
Обсяг реалізованої продукції, млрд.грн.	372,0	414,8	467,6	540,5	572,7	154,0
Капітальні інвестиції, млн.грн.	30155	50484	64243	66104	59130	196,1
Основні засоби, млн.грн.	205575	264859	335303	399526	412574	200,7
Площа сільськогосподарських угідь, тис.га	41508	41505	41489	41329	41311	99,5
- в т.ч. рілля, тис.га	32541	32543	32544	32699	32757	100,7

Отже, збільшення площі ріллі на 0,7% при незначному зниженні розміру сільськогосподарських угідь є позитивною тенденцією, проте вибуття земель варто зупинити. Збільшення розміру основних засобів на 100,7% (412574 млн.грн у 2019 році проти 205575 млн.грн у 2015 році), говорить про технічне переозброєння виробництва. Зростання кількості зайнятого населення відбувається нижчими темпами ніж зростання обсягу реалізованої продукції, що обумовлено використанням сучасної техніки та технологій, які дозволяють економити ресурси, скоротити чисельність обслуговуючого персоналу. Також протягом досліджуваного періоду спостерігалось скорочення кількості суб'єктів господарювання, що функціонують в аграрному секторі – з 79284 од. у 2015 році до 75450 од. у 2019 році, що безумовно є негативною тенденцією.

Аграрне виробництво як об'єкт управління має специфічні особливості соціально-економічного, організаційно-технічного, технологічного та іншого характеру, що визначає ефективність його функціонування.

Перераховані особливості обумовлені специфікою сільського господарства: використанням землі і води як головних і незамінних засобів виробництва, залежності виробництва від природно-кліматичних умов, територіального розміщення виробництва і населених пунктів, сезонності виробництва, специфіки продукції та рівня концентрації виробництва. Ці особливості мають прямий вплив на організацію виробництва і управління, що своєю чергою обумовлює необхідність постійного розвитку в єдиній збалансованій системі всіх галузей і сфер функціонування агропромислового комплексу (рослинництва – кормовиробництва, садівництва, овочівництва, тощо; тваринництва – молочного скотарства, птахівництва, тощо; промислових підприємств з переробки сільськогосподарської продукції), що визначають специфічні технології і структуру виробництва, а також процес управління.

Проаналізуємо внесок сільського господарства у створення валового внутрішнього продукту (ВВП) України (рис. 2.4).

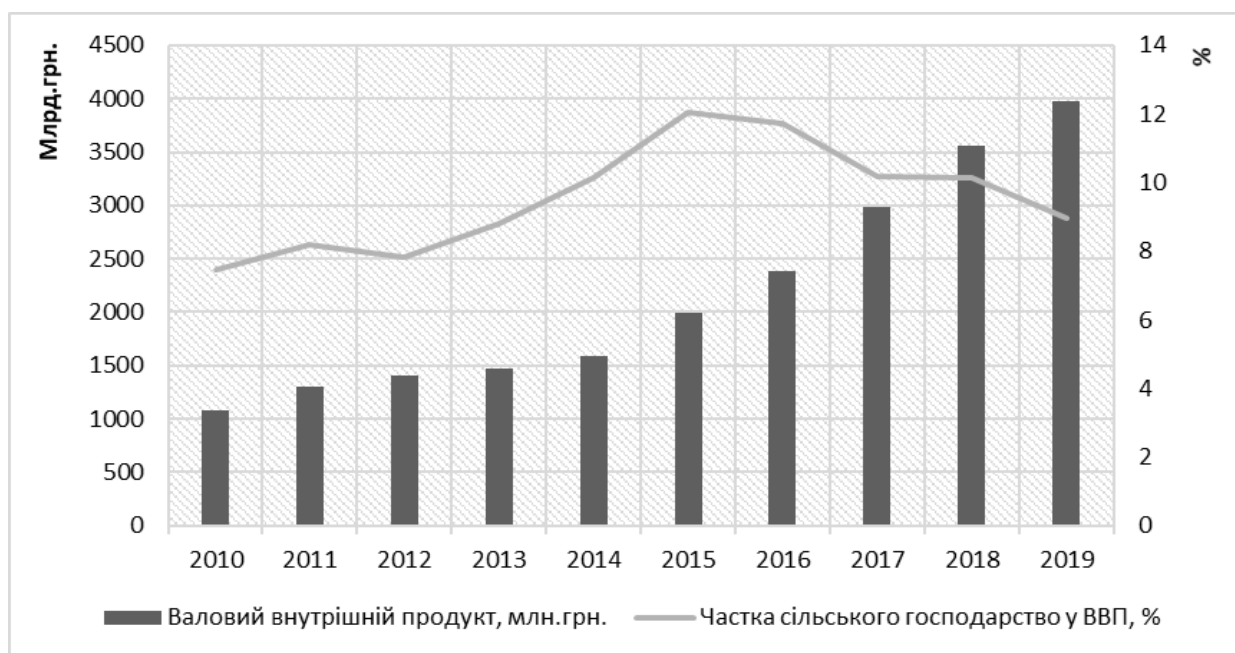

Рисунок 2.4 – Динаміка ВВП України та внеску сільського господарства у його формування у 2010-2019 роках

Таким чином, протягом 2010-2019 років спостерігалось зростання обсягу ВВП України з 1079,4 млрд.грн. у 2010 році до 3978,4 млрд.грн. у 2019 році. При цьому частка сільського господарства у формуванні ВВП протягом досліджуваного періоду коливалася від 7,4% до 12,1%. Найвища частка спостерігалася у 2015 році, після чого обсяг ВВП, що створюються сільським господарством почав скорочуватися, та на кінець 2019 року становив 9,0 % від ВВП країни.

Для оцінки стану українських сільськогосподарських підприємств проаналізуємо динаміку їх фінансових результатів, як узагальнюючого показника діяльності (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 – Фінансові результати до оподаткування сільськогосподарських підприємств України за 2010-2019 роки

Рік	Фінансовий результат до оподаткування, млн. грн.	Підприємства, які отримали прибуток		Підприємства, які отримали збиток	
		% до загальної кількості підприємств	Фінансовий результат, млн. грн.	% до загальної кількості підприємств	Фінансовий результат, млн. грн.
2010	17291804,6	69,5	22306058,3	30,5	5014253,7
2011	25565903,1	83,0	30615252,0	17,0	5049348,9
2012	26992680,1	78,3	33906678,1	21,7	6913998,0
2013	15147264,7	79,9	26496539,2	20,1	11349274,5
2014	21677383,5	84,2	52170983,4	15,8	30493599,9
2015	103137552,7	88,5	128880170,9	11,5	25742618,2
2016	91109468,3	87,8	103942207,5	12,2	12832739,2
2017	69344077,3	86,2	89876680,8	13,8	20532603,5
2018	71478504,8	86,3	94402307,4	13,7	22923802,6
2019	94041396,4	83,1	116561302,8	16,9	22519906,4

За даними, наведеними в табл. 2.5, можна зробити висновок, що найменша частка збиткових сільськогосподарських підприємств в Україні спостерігалася у 2015 році, а саме – 11,5%. Починаючи з 2015 року частка збиткових підприємств почала зростати та на кінець 2019 року досягла 16,9% від загальної кількості аграрних підприємств. Таким чином, зростання кількості збиткових сільськогосподарських підприємств протягом 2015-2019 років призвело до скорочення їх кількості (див. табл. 2.4) та обумовило зменшення частки сільського господарства у загальному обсязі ВВП країни (рис. 2.4).

Державною службою України з питань геодезії, картографії та кадастру сформовано 42,1 тис. сільськогосподарських підприємств з різними земельними банками (табл. 2.6), які обробляють 41,0% сільськогосподарських угідь України, або 18,6 млн. га землі.

Таблиця 2.6 – Розподіл сільськогосподарських підприємств за сферою використання

№	Характеристика групування	Групи сільськогосподарських підприємств			
		Всі	Група 1 (S < 100 га)	Група 2 (S 100 - 10000 га)	3 група (S > 10000 га)
1	Кількість виробників, тис.од.	43,4	27,7	15,5	0,2
2	% від кількості виробників	100	63,82	35,71	0,46
3	Площа земельної ділянки групи, млн. га	18,6	0,9	14,2	3,5
4	% земельної площі групи	100	4,84	76,34	18,82
5	% площі сільськогосподарських угідь		2,11	33,26	8,20

За даними таблиці 2.6, можна стверджувати, що за кількістю виробників (42,1 тис.) ситуація на ринку є конкурентоспроможною. Велика кількість виробників формується великими земельними банками (групи 1 і 2), що сприяє створенню великих виробничих потужностей для вирощування та переробки власної продукції, незалежно від сторонніх постачальників. Перевагою таких виробників є територіальне обмеження ринку оренди невеликих приватних (унітарних) земель: власники можуть залучати орендарів переважно з тих, хто вже має сусідні ділянки, щоб сформувати достатню територію для промислового виробництва району. Таким чином, підприємства з груп 2, 3 та повністю з групи 1 займають домінуюче становище на ринку оренди землі місцевої громади, що зменшує витрати на оренду чи купівлю землі.

На основі проведеного дослідження були визначені фактори, які суттєво обмежують ефективність використання земель сільськогосподарського призначення. До основних з них слід віднести:

- неадекватність інструментів державного регулювання земельних відносин сучасним потребам країни і світовим стандартам;
- нерозвиненість ринку землі та низький рівень державного контролю за ефективністю її використання;

- відсутність раціональної організації землевпорядного забезпечення ефективного використання та охорони земель;
- недостатність достовірної інформації про якісні та кількісні характеристики земель сільськогосподарського призначення;
- високий рівень концентрації земель в інтегрованих агропромислових структурах;
- наявність великих площ невикористовуваних сільськогосподарських угідь і незатребуваних земельних ділянок;
- відсутність відомостей про обмеження та обтяження земельних ділянок;
- триваюче зниження ґрунтової родючості, зростання деградації продуктивних земель, техногенне забруднення і дисбаланс сільськогосподарських угідь;
- скорочення державної підтримки заходів щодо підвищення родючості та розвитку фонду меліорованих земель;
- порушення зональних науково обґрунтованих рекомендацій щодо раціонального використання сільськогосподарських угідь;
- порушення правового режиму і умов використання земельних ділянок.

Для усунення вищевказаних негативних чинників необхідно вирішити комплекс завдань щодо формування і розвитку стійкого ефективного землекористування на основі здійснення організаційних, фінансово-економічних, інформаційних та інших заходів, які передбачають ресурсне забезпечення, терміни і виконавців. При цьому роль держави у вирішенні цих завдань повинна визначатися не тільки необхідністю формування стійкого ефективного землекористування, але перш за все необхідністю забезпечення продовольчої безпеки країни.

РОЗДІЛ 3 РЕКОМЕНДАЦІЇ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

3.1 Оптимізація структури механізму регулювання земельних відносин

Базисна структура механізму регулювання земельних відносин, як свідчить практика господарювання, не змінюється, оскільки як в умовах планової економіки, так і в ринкових розвиток земельних відносин може бути забезпечено тільки при дотриманні всіх принципів регулювання, реалізації всіх його функцій та застосуванні комплексу відповідних методів.

Формування нових специфічних рис механізму полягає в тому, що в сучасних умовах змінюється зміст функцій регулювання, додаються нові принципи регулювання, які необхідно дотримуватися в ринкових реаліях, змінюються акценти в застосовуваних методах регулювання, а також взаємодії між суб'єктами земельних відносин (рис. 3.1).

Механізм регулювання земельних відносин, як і будь-який інший механізм регулювання, є сукупністю економічних, мотиваційних, організаційних і правових інструментів цілеспрямованого впливу суб'єкта регулювання на об'єкт регулювання.

Однак зараз структура та окремі складові механізму регулювання земельних відносин ще недостатньо розроблені, тому виникає необхідність вдосконалення цього механізму з урахуванням включення до його складу додаткових організаційно-економічних інструментів.

Організаційно-економічний механізм регулювання земельних відносин, що розглядається в роботі, формується на основі системи принципів, які повинні відображати найбільш істотні, об'єктивно необхідні закономірності та взаємозв'язки, що виникають в процесі відтворення земельних ресурсів в АПК. До числа основних можна віднести наступні принципи (рис 3.2).

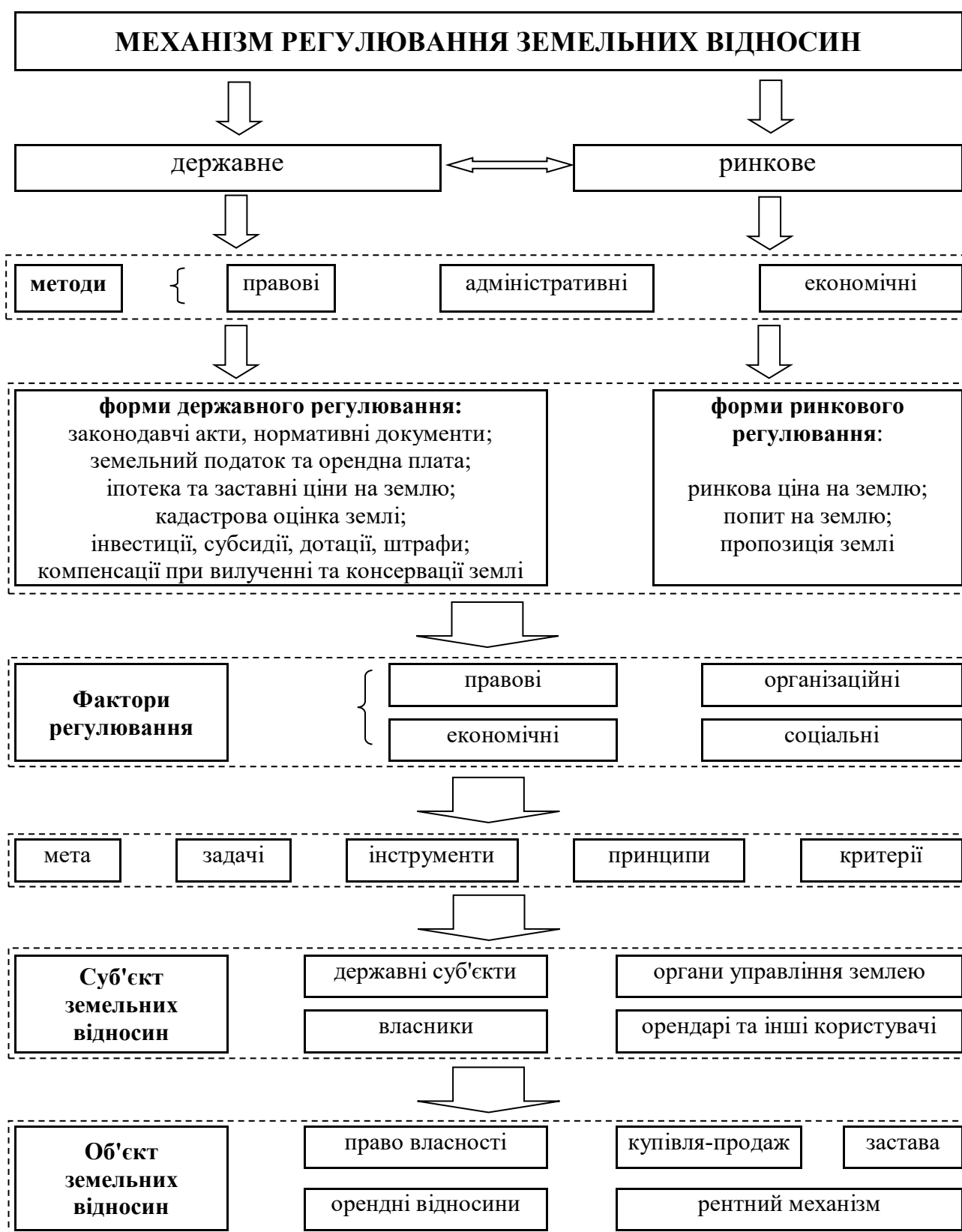

Рисунок 3.1 – Комбінована структура механізму регулювання
земельних відносин

стратегічної відповідності	узгодженості цілей	системності	сукупної ефективності
стабільності користування	ПРИНЦИПИ ВІДТВОРЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ		гармонізації зв'язків
варіативності			збалансованості
еволюційності	сукупності	пристосування	динамічності

Рисунок 3.2 – Основні принципи відтворення земельних ресурсів в АПК

1. Принцип узгодженості цілей, що є ключовим у запропонованій нами системі принципів, який вимагає необхідності узгодження цілей суб'єктів земельних відносин, спрямованих на збільшення власних конкурентних переваг для досягнення позитивної динаміки основних результуючих соціально-економічних показників їх розвитку.

2. Принцип гармонізації зв'язків і відносин, що передбачає необхідність зміцнення зв'язків і відносин як всередині кожного циклу, так і між циклами відтворювального процесу, між суб'єктами різних організаційно-правових форм, локалізованими на певній географічній території.

3. Принцип сукупної ефективності, що полягає в тому, що ефективність покликана враховувати специфіку діяльності всіх учасників земельних відносин, через те, що з економічної точки зору кінцева мета відтворення земельних ресурсів в аграрній сфері повинна бути спрямована на забезпечення ефективної віддачі від вкладених в них коштів.

4. Принцип стратегічної відповідності, що передбачає організацію

використання земельних ресурсів відповідно до стратегічних цілей розвитку сільського господарства.

5. Принцип збалансованості, який передбачає рівновагу між перспективними та поточними потребами функціонування економіки.

6. Принцип динамічності, який бере до уваги активну трансформацію властивостей діяльності при наявності багатофункціональності сільського господарства.

7. Принцип сукупності, який враховує, що регулювання земельних відносин не є однозначним і однофакторним процесом, а містить безліч видів діяльності (наукову, організаційно-технічну, економічну, виробничу, фінансову, кадрову), які повинні бути з'єднані в цілісний комплекс.

8. Принцип пристосування, що передбачає, що система земельних відносин зобов'язана оперативно відповідати на трансформацію зовнішнього і внутрішнього середовища.

9. Принцип впорядкованості, що визначає потребу вивчення сільського господарства як компонента регіональної економіки та економіки країни, і як сукупності взаємозалежних об'єктів - виробничої, організаційної, економічної, фінансової, кадрової, соціальної та екологічної інфраструктури.

10. Принцип єдності якісних і кількісних показників перспективного розвитку земельних відносин, що враховує, що в процесі варіативного підходу до питань відтворення земельних ресурсів необхідна кількісна оцінка таких параметрів, як підвищення якості родючості земель, обґрунтування масштабів природоохоронної діяльності, вдосконалення структури землекористування та ін.

11. Принцип варіативності, що виявляється як при визначенні мети та завдань, так і при знаходженні можливостей і термінів їх досягнення, а також при ранжируванні показників довгострокового розвитку земельних відносин.

До перелічених принципів також можна додати та інші, які повинні бути покладені в основу розвитку організаційно-економічного механізму

регулювання земельних відносин:

- принцип системності;
- принцип еволюційності;
- принцип стабільності землекористування;
- принцип верховенства загальнонародних інтересів при користуванні земельними ресурсами;
- принцип упорядкування всього комплексу виробничих, організаційних, економічних, фінансових і соціальних взаємовідносин щодо земель сільськогосподарського призначення за допомогою державного регулювання (правового, економічного та адміністративного) та управління;
- принцип збереження і дбайливого використання природних і земельних ресурсів;
- принцип визначення пріоритетності екологічних вимог над економічними інтересами при використанні землі.

Важливою функцією організаційно-економічного механізму регулювання земельних відносин стає формування принципово нових підходів до адаптації учасників земельних відносин до взаємодії, коопераційним зв'язкам, розвитку форм і методів співпраці, серед яких слід виділити процесний, результативно-орієнтований, інноваційний, що дозволяють врахувати характерні особливості аграрної сфери. Процесний підхід в цьому випадку є базовим в наборі методологічних підходів, а результативно-орієнтований об'єднує весь цикл, починаючи від планування і закінчуючи контролем, і перетворює сформульовані стратегії в реалізацію, підсумки та результати.

Основними методами реалізації організаційно-економічного механізму регулювання земельних відносин є організаційно правові та економічні. В рамках правового механізму на регіональному рівні повинні більш активно вирішуватися наступні завдання:

- усунення законодавчим способом перешкод на шляху

результативного використання земель сільськогосподарського призначення;

- створення ефективного механізму регулювання земельних відносин;
- захист інтересів власників землі [60].

В рамках економічного механізму основними компонентами регулювання виступають:

- ціноутворення;
- оподаткування;
- кредитування.

В сучасних умовах економіки ціна виступає грошовим виразом вартості земельних ресурсів. При цьому цінність землі на державному рівні визначається кількістю податків на земельну ділянку, а на рівні власника - розміром інвестицій, що дають можливість ефективно використовувати землю [56].

В якості основних критеріїв ефективності організаційно-економічного механізму регулювання земельних відносин доцільно виділити:

- стійкість організаційно-економічного механізму, яка передбачає високу надійність і адаптивність способів впливу на процес відтворення земельних ресурсів;
- прийнятність організаційно-економічного механізму, що містить науково обґрунтовану аргументованість створення організаційних структур, а також пропорційність централізації та децентралізації управління земельними ресурсами в відповідно до реальної ситуації;
- дієвість організаційно-економічного механізму, що передбачає цінність і оперативність підготовки та здійснення управлінських рішень.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити наступні висновки.

1. Низькі темпи зростання аграрного виробництва викликають необхідність формування організаційно-економічного механізму регулювання земельних відносин, який дозволив би ефективно використовувати потенційні можливості їх функціонування.

2. Розвиток механізму регулювання земельних відносин, як і будь-якої економічної системи, супроводжується якісними змінами елементів його структури, що приводять до формування їх нового специфічно якісного стану: в сучасних умовах аграрного виробництва змінюється зміст функцій регулювання, додаються нові принципи регулювання, змінюються акценти в застосовуваних методах регулювання, удосконалюються відносини між суб'єктами земельних відносин.

3. Механізм регулювання земельних відносин, як і будь-який механізм регулювання, є сукупністю економічних, мотиваційних, організаційних і правових інструментів регулювання, але все розглянуті види впливу суб'єкта регулювання на об'єкт регулювання акумулюються більшою мірою у двох з них: економічному та організаційному.

4. Організаційно-економічний механізм регулювання земельних відносин, відповідно до авторського формулювання, являє собою систему взаємопов'язаних елементів регулювання, за допомогою яких здійснюється організаційне та економічний вплив на суб'єкти і об'єкти земельних відносин з метою досягнення максимального рівня розвитку аграрного сектора.

5. Організаційно-економічний механізм регулювання земельних відносин включає і соціальні цілі, спрямовані на підвищення якості життя сільського населення і населення країни в цілому.

Очевидно, що ефективне землекористування в сільському господарстві можливо тільки за допомогою вдосконалення чинного організаційно-економічного механізму регулювання використання сільськогосподарських угідь, при цьому основою перетворень має стати цільовий перерозподіл сільськогосподарських угідь в інтересах ефективних суб'єктів господарювання.

3.2 Характеристика основних напрямків державного регулювання розвитку сільського господарства

Досвід всіх без винятку країн світу показує, що ні в ретроспективі, ні сьогодні без державного втручання функціонування національної економіки як високоефективної системи неможливо. Державі має належати та належить чільна роль при вибудовуванні та координації ринкових процесів, що протікають практично у всіх сферах економіки.

Однак при формуванні системи ефективного державного управління розвитку сільського господарства необхідно враховувати той момент, що державне регулювання є віддзеркаленням і практичною реалізацією аграрної політики, що проводиться державою, яка безпосередньо впливає не тільки на рівень розвитку сільськогосподарських товаровиробників, а й на розвиток соціальної сфери села. Від якості та ефективності реалізації заходів, закладених в неї, буде прямо залежати продовольча безпека країни.

Сьогодні необхідно вибудовування такої системи державного регулювання, яка б перебувала в функціонального взаємозв'язку очікуваного результату від подібного регулювання з діяльністю, а також комерційними та некомерційними інтересами всіх учасників сільськогосподарського виробництва.

Як показує практика, найбільш дієвим інструментом державного регулювання в сучасних умовах виступає прийняття і реалізація державних і регіональних цільових державних програм розвитку сільського господарства, які є основою і запорукою ефективного і поступального розвитку даної галузі. При цьому слід зазначити, що держава, розуміючи всю важливість покладених на нього обов'язків, прийняло значний перелік програм, основною метою яких є розвиток вітчизняного сільського господарства, її пріоритетних галузей і видів діяльності. Одним з позитивних моментів реалізації даних програм виступає спроба подолання накопичених проблем,

що заважають перетворенню сільського господарства в високоприбуткову і високорентабельну галузь економіки.

Однак, попри певний рівень опрацювання чинної стратегії розвитку агропромислового комплексу та сільського господарства, зокрема, існує достатня кількість вузьких місць, які потребують більш нової концепції їх розвитку. В рамках даного дослідження, з урахуванням зазначених напрямів, і виявлених тенденцій розвитку сільського господарства, запропонована наступний підхід до формування системи державного регулювання розвитку галузі (рис. 3.3).

Проведення комплексних і повноцінних робіт у сфері імпортозаміщення, по-перше, буде сприяти зниженню залежності країни від закордонних поставок продовольчої продукції, що, в кінцевому підсумку, особливо важливо в контексті забезпечення національної продовольчої та економічної безпеки, а, по-друге, проведення політики імпортозаміщення в галузях сільського господарства є основою і запорукою прискореного розвитку всіх галузей АПК.

Імпортозаміщення повинно сприяти реалізації основних завдань забезпечення продовольчої безпеки країни, а саме:

- доведення рівня розвитку вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників для забезпечення обсягів виробництва продовольчих товарів і сировини, достатніх для цілей продовольчої безпеки країни;

- забезпечення фізичної та економічної доступності екологічно безпечних продуктів харчування населення країни, в необхідному обсязі, відповідно до встановлених раціональними нормами споживання, а також їх широкого асортименту.

- скорочення обсягу імпорту продовольчих товарів по абсолютній величині, незалежно від наявного рівня розвитку тієї чи іншої галузі сільського господарства.

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА	
	ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ: • стимулювання інновацій; • політичні заходи; • формування цінової політики всередині агропродовольчого ринку; • розвиток вітчизняного машинобудування
	РОЗВИТОК МАЛИХ І СЕРЕДНІХ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ: • розвиток малого і середнього інноваційного підприємництва; • комерціалізація результатів інноваційних розробок; • галузеве орієнтування
	РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРА: • зростання кількісної складової відтворення людського капіталу; • вдосконалення якісної складової відтворення людського капіталу
	РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ: • фінансове оздоровлення галузей сільського господарства; • визначення економічної доцільності виділення додаткових державних ресурсів; • підвищення рівня ефективності використання бюджетних коштів

Рисунок 3.3 – Основи формування системи державного регулювання розвитку сільського господарства

- підвищення обсягу реалізованої продукції за кордон, при одночасному скороченні імпорту.

- зменшення частки імпортової промислової продукції.

В цілому політика, яку проводить держава в області імпортозаміщення, повинна являти собою не просте зменшення обсягів імпортової продукції в абсолютному вираженні, а переслідувати більш глобальну мету - комплексний розвиток усіх галузей сільського господарства з рівнем, що забезпечує продовольчу безпеку країни.

Період 90-х рр. ХХ століття, ознаменований для нашої країни переходом до нового типу економічної формації всього суспільного укладу, став переломним. Внаслідок змін був втрачений багатющий інноваційний потенціал в тому числі й в АПК. При цьому проблеми, що впливають з-за нерозвиненості даного напрямку, стають все більш явними й тому виникає чітка потреба в необхідності проведення виваженої політики розвитку НДДКР, в контексті забезпечення економічної та продовольчої безпеки країни в цілому.

Слід зазначити, що певні роботи в виправленні негативної ситуації в останні роки, все ж ведуться. Однак слід констатувати, що недостатня увага приділена розвитку малого і середнього підприємництва, що здійснює свою наукову, конструкторську і виробничу діяльність в наукомістких галузях.

На нашу думку, саме розвиток малого і середнього підприємництва бачиться одним з найбільш перспективних напрямків, в силу своєї специфіки здійснення діяльності, яка витікає із загальновідомих принципів і переваг ведення діяльності (рис. 3.4).

ПЕРЕВАГИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ	
	висока ступінь спеціалізації виробництва і можливість працювати за індивідуальними замовленнями
	відносно низькі обсяги початкових інвестицій
	невисока чисельність персоналу і як наслідок простота управління і висока оперативність прийняття рішення
	більш швидка адаптація до нових умов ринку в порівнянні з великими підприємствами

Рисунок 3.4 – Переваги малого та середнього бізнесу

Виділені основні особливості ведення бізнесу, характерні для даних категорій підприємців, є на сьогоднішньому етапі ключовими й особливо актуальними для цілей, які переслідує сам процес здійснення політики інноваційного розвитку України, а саме досягнення найбільшого ефекту в найкоротші терміни при менших витратах державного бюджету.

Крім того, розвиток даної категорії підприємництва може нести певного роду вигоду для великих підприємств, а також мега корпорацій, шляхом придбання ними ідей і стартапів, створених малими та середніми інноваційними підприємствами, з подальшим їх розвитком і отриманням понад прибуток, що вигідно для обох сторін даного процесу.

Розвиток малого і середнього інноваційного підприємництва дозволяє також реалізувати певні соціальні функції, а саме: підвищити зайнятість населення; запобігти «витік мізків», через створення робочих місць для висококласних фахівців, тим самим дозволяючи державі не використовувати різного роду обмежувальні бар'єри, які негативно сприймаються в суспільстві; стимулювати створення середнього класу в країні.

Таким чином, в рамках наявної стратегії інноваційного розвитку України повинні бути враховані наступні позиції:

- стимулювання до створення малих і середніх інноваційних підприємств, що займаються НДДКР, а також впровадженням їх досягнень в процес виробництва.
- формування у вітчизняного споживача запиту на інноваційну продукцію вітчизняного виробництва шляхом вибудовування маркетингової політики, спрямованої на популяризацію продукції вітчизняного наукоємного виробництва.

Нині в Україні існують заходи з надання державної підтримки малих інноваційних підприємств полягає. Однак, попри досить широкий спектр напрямків підтримки, як і раніше існує достатня кількість бар'єрів, що перешкоджають розвитку даної категорії господарювання, які зводяться до фінансової сторони питання, до вдосконалення наявних механізмів та способів фінансування і підтримки.

В рамках стратегії стимулювання інноваційного розвитку сільського господарства можна виділити наступні напрямки:

- розвиток системи консультування, що базується на тісній співпраці господарюючих суб'єктів з вищими навчальними закладами аграрного профілю, а також малими та середніми інноваційними підприємствами.
- стимулювання попиту підприємств на інновації, а також їх впровадження в виробничий процес.
- вдосконалення організації інноваційної діяльності в частині

стимулювання розвитку вітчизняних господарств, діяльність яких базується на новітніх наукових досягненнях селекції й генетики.

- вироблення системи прийняття дієвих, високоефективних управлінських рішень, що базуються на науковій основі та переслідують в якості основної мети – зростання рівня конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта.

Таким чином, формування стратегії інноваційного розвитку вітчизняного сільського господарства має базуватися на розвитку тристоронньої системи співробітництва: науково-дослідні організації – сільськогосподарські підприємства – держава.

Становлення і розвиток сучасної вітчизняної ринкової кон'юнктури виявили ряд проблем, що існували раніше, але, в ситуації, що склалася загострилися багато в чому до критичного рівня. Зокрема, необхідно виділити наступний напрямок концепції розвитку сільського господарства - розвиток соціальної сфери.

Необхідність розвитку людського капіталу сільського населення повинна бути одним з першорядних напрямків державного регулювання не тільки в рамках концепції розвитку сільського господарства, а й пріоритетною при плануванні загальної концепції розвитку країни на найближчу перспективу. Це перш за все пояснюється тим, що, по-перше, держава при плануванні соціальних і економічних стратегій розвитку країни має дотримуватися принципу соціальної справедливості, який передбачає рівність в життєвому становищі людей різних груп населення і який на сьогодні дотримується не повною мірою, по-друге, саме від рівня розвитку людського капіталу аграрної сфери багато в чому залежить загальний рівень розвитку сільського господарства як на державному, так і на регіональному рівнях.

Розвиток людського капіталу аграрного сектора, на наш погляд, повинно забезпечуватися вдосконаленням системи його відтворення, яка

містить кількісні та якісні аспекти. Зростання кількісної складової відтворення людського капіталу має на увазі виправлення ситуації, демографічної ситуації на селі за наступними напрямками:

скорочення смертності сільського населення, і в першу чергу надмірної смертності чоловіків у працездатному віці;

створення на селі нових робочих місць, а також оптимізація структури зайнятості, шляхом комплексного розвитку всього агропромислового комплексу;

доведення рівня заробітної плати в сільському господарстві до середньої по економіці регіону.

Поряд з поліпшенням демографічної ситуації необхідне вдосконалення якісної складової відтворення людського капіталу аграрного сектора регіону, що включає наступні напрямки:

підвищення якості та доступності надання загальноосвітніх послуг для сільського населення шляхом відкриття сучасних загальноосвітніх закладів, з високим рівнем оснащення;

підвищення рівня кваліфікації працівників, зайнятих в сільському господарстві, що, своєю чергою, забезпечить можливість безперешкодного впровадження науково-технічних досягнень;

підвищення престижності сільської праці, яка виступає в якості основи зростання мотивації працівників до відтворювальних робіт;

створення сприятливого соціального клімату на селі, оптимального для комплексного розвитку особистості;

розвиток соціальної та інженерної інфраструктури;

підвищення рівня заробітної плати, а також розміру трудових пенсій;

підтримка соціально незахищених верств населення та ін.

Окреслені положення державного регулювання інноваційного розвитку сільського господарства є свого роду основою подолання сформованого відставання в рівні економічного розвитку України від передових країн світу.

Однак при цьому слід враховувати, що їх реалізація потребує значних обсягів субсидування. У даній ситуації додаткової уваги заслуговує проведення державної політики фінансового оздоровлення сільського господарства, що реалізовується шляхом вдосконалення системи підтримки сільськогосподарських товаровиробників, що базується на раціональному використанні обмежених коштів бюджетів усіх рівнів.

Крім збільшення обсягу наданих фінансових коштів з бюджетів доцільно буде використовувати такі механізми державного регулювання, спрямованих на фінансове оздоровлення галузей сільського господарства:

Вибудовування інвестиційної політики, що базується на принципах надання певного роду преференцій потенційним вітчизняним та закордонним інвесторам, шляхом страхування ризиків на пільговій основі.

Стимулювання фінансової стійкості підприємств шляхом вдосконалення кредитної політики, збільшення обсягів субсидування процентної ставки за інвестиційними кредитами, а також спрощення самого механізму кредитування.

Удосконалення механізму бюджетного субсидування господарюючих суб'єктів, на основі спрощення алгоритму отримання бюджетних асигнувань, з метою підвищення їх доступності для дрібних і середніх сільськогосподарських товаровиробників.

Таким чином, особливу увагу слід приділити наступним позиціям, а саме: економічній доцільності виділення державою додаткових фінансових ресурсів, а також підвищенню рівня ефективності їх використання. Кошти, виділені напрямки виступають в якості основних пріоритетів в рамках якісно нової, соціально орієнтованої, концепції інноваційного розвитку сільського господарства.

Визначення економічної доцільності виділення необхідного рівня фінансової підтримки сільського господарства має на увазі наступний алгоритм [6]:

- виявлення різного роду обмежень при плануванні обсягів фінансових асигнувань з бюджету, з урахуванням визначення максимальної величини грошових коштів, доступних для виділення з бюджетів різних рівнів;
- аналіз зовнішньої та внутрішньої кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції;
- прогнозування очікуваного ефекту в залежності від реалізованої державою політики підтримки сільського господарства;
- вибір механізму здійснення підтримки сільськогосподарських товаровиробників з урахуванням специфіки галузей сільського господарства;
- оцінка рівня економічної ефективності для галузей сільського господарства від наданих додаткових державних субсидій;
- розрахунок бюджетної ефективності від проведених заходів, обчислених на відношенні потенційно одержуваних грошових надходжень до бюджетів різних рівнів до його виділяє обсягом фінансування.

Своєю чергою, для підвищення рівня ефективності використання виділених коштів з бюджетів різних рівнів необхідна реалізація наступного комплексу заходів [3]:

Виявлення потенційних загроз і ризиків, з якими можуть зіткнутися суб'єкти підприємницької діяльності в ході реалізації прийнятих державних програм, і, визначення механізму захисту в разі виникнення подібних ситуацій, покликаних нівелювати можливий негативний ефект;

Забезпечення обсягу виділеної державної підтримки, достатньої для підтримки рівня прибутковості сільськогосподарських підприємств необхідного для здійснення розширеного відтворення, за інноваційними науковим принципам організації, з використанням продукції вітчизняних наукомістких галузей;

Здійснення раціонального контролю за витрачанням бюджетних коштів шляхом запровадження цільових орієнтирів, які повинні бути досягнуті в результаті їх використання.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі, виходячи з поставленої мети й задач, проведено дослідження щодо регулювання земельних відносин в аграрній сфері. Основні результати можна звести до наступного.

В економічній науці по різному, але подібному за змістом трактуванні, наводиться визначення земельних ресурсів. Саме тому в роботі окремої уваги приділено аналізу їх організаційно-економічних, інституційних та інших особливостей як об'єкта управління з метою подальшого врахування в процесі вдосконалення механізму регулювання. Серед основних особливостей можна відзначити: просторову обмеженість землі, її незамінність, різний характер використання, неоднорідність тощо. Проведений в роботі аналіз робіт щодо сутності земельних відносин дозволив сформулювати сучасне уявлення загальної схеми останніх та сформулювати основні завдання формування ефективної системи регулювання з метою забезпечення продовольчої безпеки, стимулювання зростання економіки країни, а також найголовнішого завдання – збереження і збільшення площі та родючості сільськогосподарських угідь.

В теорії та практиці при дослідженні проблем управління та регулювання досить значного поширення отримав термін «механізм», який будучи запозичений з механіки, широко використовується в різних системах (у тому числі економічних), показуючи причетність механізму до управління системами, частиною яких він є. Саме тому у роботі окремої уваги приділено уточненню сутності організаційно-економічного механізму регулювання земельних відносин, що звелось до аналізу наявних дефініцій "механізм" та "організаційно-економічний механізм", а також формуванню структурного змісту організаційно-економічного механізму регулювання земельних відносин.

Україна володіє одним з найкращих фондів земельних ресурсів на

території Європи. Понад 70 % загальної території держави займають сільськогосподарські угіддя з високим рівнем родючості ґрунтів. Саме ефективне використання наявних земельних ресурсів сприяє економічному розвитку держави та підвищенню добробуту населення, розвитку сільського господарства. Виходячи із зазначеного в роботі проведено аналіз стану володіння та використання земельних ресурсів України за останні роки. Результати свідчать про те, що в цілому за досліджуваний період спостерігалась позитивна динаміка у виростанні земельних ресурсів України: зросли обсяги посівних площ, підвищена урожайність основних видів сільськогосподарських культур. Серед негативних тенденцій слід підкреслити скорочення обсягів внесення органічних добрив. Таким чином, Україна має унікальні природні ресурси, що дозволяють забезпечити зростання виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції.

Проведена в роботі оцінка фінансових результатів діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств у розрізі характеристики стану ресурсного потенціалу, динаміки ВВП України та внеску сільського господарства у його формування дозволили визначити фактори, які суттєво обмежують ефективність використання земель сільськогосподарського призначення. До основних з них можна віднести такі:

- неадекватність інструментів державного регулювання земельних відносин сучасним потребам країни і світовим стандартам;
- нерозвиненість ринку землі та низький рівень державного контролю за ефективністю її використання;
- недостатність перевіреної інформації про якісні та кількісні характеристики земель сільськогосподарського призначення тощо.

В цілому результати дослідження загальнотеоретичних основ регулювання земельних відносин в аграрному секторі, а також врахування специфіки умов розвитку вітчизняного агропромислового комплексу

дозволили розробити відповідні науково-практичні рекомендації. Так в роботі уточнено комбіновану структуру механізму регулювання земельних відносин, яка відбиває зміст його державної та ринкової складових, а також проаналізовано основні принципи відтворення земельних ресурсів в АПК. Очевидно, що ефективне землекористування в сільському господарстві можливо тільки за допомогою вдосконалення чинного організаційно-економічного механізму регулювання використання сільськогосподарських угідь. При цьому основою перетворень має стати цільовий перерозподіл сільськогосподарських угідь в інтересах ефективних суб'єктів господарювання.

Досвід всіх без винятку країн світу показує, що без державного втручання функціонування національної економіки як високоефективної системи неможливо. Державі має належати чільна роль при вибудовуванні та координації ринкових процесів, що протікають практично у всіх сферах економіки. Саме тому в роботі сформовано та охарактеризовано пул основних першочергових напрямків державного регулювання розвитку сільського господарства серед яких: імпортозаміщення, розвиток малих та середніх інноваційних підприємств; розвиток людського капіталу аграрного сектора та раціоналізація використання бюджетних коштів.

Отримані результати проведеного дослідження в цілому сприятимуть подальшому розвитку теоретичних основ та розробці практичних рекомендацій щодо регулювання земельних відносин в аграрному секторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Abalkin, L.I. (2000). *Political economy: The economic mechanism of a developed socialist society; New type of economic thinking; Restructuring: ways and problems; Articles, interviews, performances*. Moscow: Economics, 911 p.
2. Abdulkadyrova, M.A. (2011). Development of a mechanism for sustainable development of the regional socio-economic system. *Bulletin of the Kabardino-Balkarian Scientific Center of the Russian Academy of Sciences*. No. 6 (44). P. 116-121.
3. Agroinvestor. [Electronic resource]. URL: <http://www.agroinvestor.ru/> (Date of access: 22.03.2020).
4. Akimova, E.N. (2010). Evolution of concepts of state policy of economic growth: dis. ... Dr. econ. Sciences: 08.00.01 / E.N. Akimova. Moscow, 364 p.
5. Anichin, V.L. (1995). *Measuring the production capabilities of agricultural enterprises*. Kharkiv State Agrarian University named after V.V. Dokuchaev. Kharkov, 113 p.
6. Anichin, V.L. (2014). Evaluation of the effectiveness of subsidizing agricultural producers. *Scientific bulletin of Belgorod State University. Series: History. Political science. Economy. Computer science*. Vol. 29. No. 1-1 (172). P. 22-25.
7. Balabanov, I.T. (1997). *Fundamentals of Financial Management*. Moscow: Finance and Statistics, 218 p.
8. Barbashin, A.I. (2005). *Agricultural economics*. Kursk: Publishing house of Kursk state. agr. ac., 278 p.
9. Bocharov, S.N. (2005). Features of the design of management mechanisms. *Polzunovsky Bulletin*. No. 2. P. 35-40.
10. Borisov, A.B. (2003). *Big Dictionary of Economics*. Moscow: Book World, 892 p.
11. Buzdalov, I.N. (2004). Natural rent as a category of the market economy. *Economic issues*. No. 3. P. 24–35.

12. Chalenko, A.Yu. (2010). On the uncertainty of the term "mechanism" in economic research. *Economics of Industry*. No. 3 (51). P. 26–33.

13. Cherdantsev, V.P. (2011). Organizational and economic mechanism for the procurement and supply of agricultural products for state needs in the context of self-regulation: author. dis. ... Dr. econ. Sciences: 08.00.05. Chelyabinsk, 47 p.

14. Cherednikova, A.O. (2011). The use of land rent in the appraisal of land plots. *Agro-industrial complex: economics, management*. No. 11. P. 12–18.

15. Database "Indicators of municipalities" Ukrstat: official site of the State Statistics Service [Electronic resource]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (date of access: 14.01.2021).

16. Dobrynin, A.I. (2004). *Economic theory*. SPb.: Publishing house. SPbGUEF, Ed. "Peter", 544 p.

17. Dudarev, D.N. (2008). *Organizational and economic mechanism for the development of production systems*. Voronezh: Scientific book, 199 p.

18. Fedorkov, A.I. (1999). Organizational and economic mechanism of industrial enterprise management: theory and methodology: dis. ... Dr. econ. Sciences: 08.00.05. St. Petersburg, 468 p.

19. Fedorovich, V.O. (2006). The composition and structure of the organizational and economic mechanism for managing the property of large industrial corporate entities. *Siberian financial school*. No. 2 (59). P. 45-54.

20. Golovin, A.A. (2014). Land resources as a specific object of management. *Bulletin of the Belgorod University of Cooperation, Economics and Law*. No. 1. P. 154-162.

21. Goncharuk, A.G. (2009). Formation of a general mechanism for managing the efficiency of the enterprise. *Economics of Industry*. No. 2. P. 164-175.

22. Ivanova, S.L. (2010). Credit rating in the credit risk management system. *The concept and structure of the economic mechanism of an enterprise* [Electronic resource]. URL: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Economics/63511.doc.htm/ (date of access:

25.11.2020).

23. Kalambet, A.P. (2006). On the issue of financing the reproduction of fixed assets. *Money and credit*. No. 10. P. 64–72.

24. Kantemirova, M.A. (2014). The content of the organizational and economic mechanism of integrated inter-territorial network structures. *Basic research*. No. 8. P. 1123–1127.

25. Kashtanov, A.N. (1984). *Soil conservation agriculture*. Moscow: Publishing house "Rosselkhozizdat", 462 p.

26. Kolobova, A.I. (2008). *Organization of production at agricultural enterprises*. Barnaul: Publishing house AGAU, 397 p.

27. Kondratyev, N.D. (1993). *Special opinion*. Selected works: in 2 vols. Series "Monuments of Economic Thought". Moscow: Nauka, 687 p.

28. Kostyukevich, R.N. (2013). Methodological approaches to the development of mechanisms for financing environmental programs. *Scientific Bulletin of the Moscow State Mining University*. No. 11. P. 95–103.

29. Kozodoev, I.I. (1958). *Land rent under capitalism*. Moscow: Publishing house. Social - econom. lit., 160 p.

30. Krutkova, L.I. (2009). Marskist theory of economic soil fertility as a methodological basis for improving land relations in Russia. *Economic sciences*. No. 7 (56). P. 104-110.

31. Kuhlman, A. (1993). *Economic mechanisms*. Moscow: JSC Publishing Group "Progress" - "Univers", 188 p.

32. Kuzmin, V.N., Pimenov, E.A., Gareev, I.T., Pavliev, S.A. (2011). *The modern agricultural machinery market*. Moscow: FGBNU "Rosinformagrotech", 188 p.

33. Land directory of Ukraine. (2020). URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/705-zemelniy-dovidnik-ukrayini--baza-danih-pro-zemelniy-fond-krayini>

34. Lavrikov, Yu.A. (1982). *Problems of the development of the theory of socialist production management*. Leningrad: Publishing house of Leningrad

University, 207 p.

35. Leksin, V.N. (1997). *State and regions. Theory and practice of regional development regulation*. Moscow: Publishing house "URSS", 372 p.

36. Leshchilovsky, P.V. (2007). *Economy of enterprises and branches of the agro-industrial complex*. Minsk: BSEU, 574 p.

37. Makhanko, G.V. (2015). Formation of an effective organizational and economic mechanism of management in agricultural production. *Polythematic network electronic scientific journal of the Kuban State Agrarian University*. No. 107. P. 94-111.

38. Marx, K. (1961). *Works*, vol. 23. M.: State publishing house of political literature, 2nd ed. 924 p.

39. Melnik, L.G. (2005). *Economic mechanism of rational nature management*. Chapter 22. Fundamentals of sustainable development: a textbook. Sumy: VTD "University Book", 654 p.

40. Minakov, I.A. (2004). *The economy of the agro-industrial complex*. Moscow: Kolos S, 464 p.

41. Moiseev, A.V., Petrosyan, K.Ts. (1984). *Fundamentals of the economy of the most important sectors of the USSR national economy*. Moscow: Education, 192 p.

42. Nazarenko, N.T. (1996). *Agricultural economics*. Voronezh, VGAU, UKTs, 248 p.

43. Nechaev, V.I. (2009). *Economy of the agro-industrial complex*. Part 1. Krasnodar, 87 p.

44. Osipov, Yu.M. (1990). *The experience of the philosophy of the economy. Economy as a cultural phenomenon and a self-organizing system*. Moscow: Moscow State University Publishing House, 381 p.

45. Ovchinnikova, N.G. (2009). Ecological and economic aspects of the formation and assessment of land plots in the new economic conditions. *TerraEconomicus*. T.7. No. 2. Part 3. P. 133-136.

46. Petty, W. (1993) *A Treatise on Taxes and Fees. An anthology of*

economic classics. M.: Ekonov-Klyuch, p. 54

47. Quesnay, F. (2008). *Selected works of economics*. Moscow: Directmedia Publishing, 517 p.

48. Results of the 2006 All-Russian Agricultural Census. Land resources and their use. Federal State Statistics Service. Moscow: ISC "Statistics of Russia", 2008. 312 p.

49. Ricardo, D. (1955). *Compositions*. Volume I. M.: state. publishing house. polit. lit., 360 p.

50. Saprin, S.V. (2017). Assessment of ecological sustainability of agrolandscapes of the Voronezh region: dis. ... Cand. geogr. Sciences: 25.00.26. Moscow, 156 p.

51. Serova, E.V. (1999). *Agrarian economy*. Moscow: GU HSE, 478 p.

52. Shafieva, E.T. (2001). Organizational and economic mechanism for managing the regional agro-industrial complex: author. dis. ... Cand. econom. Sciences: 08.00.05. Nalchik, 2001. 21 p.

53. Sheremet, A. D. (1998). *Enterprise finance*. Moscow: Infra-M, 343 p.

54. Smith, A. (1962). *Research on the nature and causes of the wealth of nations*. M.: Publishing house of Socio-economic literature, 654 p.

55. Starikovskiy, V.S. (2013). On the question of the importance of the organizational and economic mechanism in the formation of the investment policy of economic entities. *Bulletin of the Sochi State University*. No. 3 (26). P. 86–90.

56. Tarasov, E.N. (2011). Improvement of the mechanism of state regulation of land relations. *Agrarian Bulletin of the Urals*. No. 11 (90). P. 52–55.

57. Ternovyykh, K.S. (2007). *Planning at the agro-industrial complex*. Moscow: KolosS, 333 p.

58. Turgot, A.R.J. (2008). *Selected economic works*. Moscow: Directmedia Publishing, 172 p.

59. Varlamov, A.A. (2004). *Land management*. Moscow: Kolos S, 528 p.

60. Vdovin, S.M. (2013). Investment policy in the system of sustainable development of the region. *Economic analysis: theory and practice*. No. 9 (312). P.

24–31.

61. Vodyannikov, V.T. (2006). *Organization and management of production at agricultural enterprises*. M.: Publishing house "KolosS", Publishing house of SSAU "AGRUS", 506 p.

62. Volkov, S. (2013). How to achieve effective land management in Russia? *International Agricultural Journal*. No. 3. P. 3–7.

63. Zagaytov, I.B. (2004). *Fundamentals of Agrarian Theory* (2nd ed.). Voronezh: Istoki, 369 p.

64. Zavyalova, Z.M. (2012). The use of land resources in agricultural organizations of the Orenburg region. *Bulletin of the Orenburg Agrarian University*. No. 5 (37). P. 163-166.

65. Zhuravlev, A.G. (1979). *The mechanism of management and optimization of the functioning of social production*. Minsk: BelNIINTI, 87 p.

**ДОДАТОК А. Перелік зауважень щодо оформлення кваліфікаційної
роботи**

Означення документа	Документ	Умовна відмітка	Зміст зауваження